ئێمە لە کوێین، کە بیر دەکەینەوە؟ … سۆران ئازاد

ئێمە لە کوێین؟ بۆ لێرەین و بۆ کوێ دەڕۆین؟ ئێمە لە کوێن، کە لەناو ئازارە قووڵەکانماندا تەنیا بیرکردنەوە لە تاریکیی خۆ-کوشتن ئارامیمان پێ دەبەخشێت؟ ئەی ئێمە لە کوێین، کە لە فڕینمان بۆ خۆشبەختیدا خەریکە تا ئاستی ئاسمان دەفڕین؟ ئایا دەکرێت لە هەردوو دۆخە تاریک و ڕووناکەکاندا، ئێمە لە یەک شوێن و لە یەک کات بین؟ دەکرێت ئێمە لە یەک کاتدا لە چەند شوێنێک بین؟ ئایا دەکرێت لە یەک شوێندا، لە چەندین کاتی ونبوو، بەردەست و نەبوودا بین؟ وەڵامەکە ئاسانە، بەڵام ئاسانیی وەڵام مانای وانییە ژیان ئاسانە، جوانە و خۆشە، لە کاتێکدا ژیانیش کارەساتێکی تری بیرکردنەوەیە. ئەوەی لە بەر دەستمان دایە ئەوەیە، کە ژیان دەرکەوتەیەکە لە بوونمان؛ وەک چۆن مردنیشمان مردنمان نییە، بە هەمان شێوەیش ژیانیشمان ئەو ژیانە نییە، کە هەمانە، مادام ئێمە دەتوانین لە شوێن و کاتی تر بین، لە هەمان شوێن و لە هەمان کاتیشدا.

(پیتەر سلۆتەردایک)ی فەیلەسووفی ئێستای ئەڵمانی، لە کتێبی (هونەری فەلسەفە)دا، پرسیارێکی گرنگ و فەلسەفیی (هانا ئارێن) لە کتێبی (ژیانی هۆش) دەروژێنێت، کە لە بابەتی (ئێمە لە کوێین، کە بیر دەکەینەوە؟) دەیکات. هەر (ئارێنت) وەڵامی پرسیارەکەمان دەداتەوە و دەڵێت (لە هیچ کوێیەک – nowhere). (ئارێنت) لە گوتارەکەیدا، (سۆکرات) وەکو نموونە دەهێنێتەوە، کە لە کاتێکدا بیرۆکەیەکی بۆ دەهات، کات بە کات، لە هەر شوێنێک بوایە، دەچەقی، دەچەقی و بیری دەکردەوە. دەوروبەری (سۆکرات) نەیاندەزانی ئایا (سۆکرات) لای ئەوانە یان نا. ئایا ئامادەیی جەستەیی (سۆکرات) بە تەنیا بەسە بۆ ئەوەی وابزانین، کە (سۆکرات) لێرەیە، یان ئەوەتا ئەو فەیلەسووفە لە شوێنی دییە و ئێمە نازانین و دەستمان پێی ناگات؟ (سلۆتەردایک) ئاماژە بە ئەگەری وەڵامی هاوکاتەکانی دەدات و دەڵێت: “ئاسایی دەردەکەوێت ئەگەر هەندێک لە هاوکاتەکانمان پێیان وابێت، کە بیرۆکەکانی فەیلەسووف لە مێشکی دان و فەیلەسووفەکەیش خۆی لە زووری وانەوتنەوەیە، زووری وانەوتنەوە لە زانکۆ دایە، زانکۆ لە شار و تا کۆتا، تا دەگات بە شوێنێکی گەورەتر و لە خۆگری هەموو شتەکان، کە گەردوونە. (ل 30-31)” بەڵام (سلۆتەردایک) وەڵامێکی تر دەخاتە شوێنی ئەو بۆچوونانە و دەڵێت:

“وەڵامە ڕاستەکە کورتە و ئەو خاڵەیە؛ ئەوان لە شوێنێکن، شوێنێکی دی (Elsewhere)، کە لە ئێستادا هیچ جۆرە زانیارییەکی وردمان لە بارەیەوە لەبەر دەستدا نییە. (هەمان سەرچاوە).”

مادام (سلۆتەردایک) زانیارییە وردەکانی لەبەر دەستدا نییە، پێویست دەکات ئەو کێشە فەلسەفییە، کە کێشەیەکی زۆر پەیوەندیدارە بە ژیانمانەوە، بخەینە بەر باس. ئەو خستنەبەرباسە بە ئەوە نییە وەڵامی ئەو پرسیارە بدەینەوە، بەڵکو دەشێت بە ئەوە بێت ڕووناکی بخەینەر سەر دیوە ناڕۆشنەکانی. چونکە ئێمە سات لە دوای سات و ڕۆژانە بیر دەکەینەوە، پێویستە دەکات ئەو کاتەی بیر دەکەینەوە، بزانین لە کوێین و بۆ کوێ دەچین. بیرکردنەوە دەمانبات، بۆ شوێن و سەرزەمین و کاتی دی، کە لە واقیعدا دەشێت هەبن و دەشێت نەبن، بەڵام لە دوای پرۆسەسی بیرکردنەوە، شوێن، کات و شتە نەبووەکانیش دێنە بوون، تەنانەت کەسەکانیش بە هۆی شەپۆلەکانی بیرکردنەوە خۆیان فڕێدەدەنە ناو بوونەوە. مەبەستمان لە بیرکردنەوە لە خۆگرتنی ژیانەکە، کە ئێمە پێیەوە دەژیێن. ئێمە ڕۆژانە دەژیێن، هەناسە دەدەین، بیر دەکەینەوە، دەتەنگ دەبین، بێ وزەیی دامان دەگرێت و خۆشبەختی دەمانفڕێنێت. ئایا دەکرێت هەموو ئەو دۆخە جیاواز و دژ بە یەکانە لە یەک شوێن و لە یەک کاتی فیزیکیدا ڕوو بدەن؟ ئایا دەکرێت ئەو ماوەی تێیدا بیرۆکەکان تا خۆکوشتن دەمان بەن، هەمان ئەو ماوەی زمان بێت، کە تێیدا خۆشبەختی تا بێینی ئاسمان دەمانفڕێنێت؟ وا دەردەکەوێت ئەو دۆخە نەکردە (improbable) و نەگونجاو (impossible) بێت.

کاتێک دەڵێین ماڵی ناو زمان، ئەوا مەبەستمان بوونمانە، چونکە هەر زوو (مارتن هایدیگەر) ماڵی بوونی دەزیەوە، کە زمانە، هەر وەک خۆی لە بابەتی (نامەیەک لەسەر مرۆڤایەتی/هیومانیسم) دەڵێت: “زمان ماڵی بوونە. لەو ماڵەی بوونەدا، مرۆڤەکان دەژین. ئەوانەی بیر دەکەنەوە و ئەوانەیشی بە وشە دروستی دەکەن، پاسەوانەکانی ئەو ماڵەن.” بەو نزیکبوونەوەیەی (هایدیگەر)، بۆمان دەردەکەوێت ئێمە بە بیرکردنەوە و ئەو وشانەی بە کاری دەهێنین، ماڵی بوونمان دروست دەکەین. بەڵام ئایا ئەو بیرکردنەوە و وشانە هەمان ئەو دووانە نین، کە دەتوانین ماڵی بوونی پێ بڕوخێنینەوە؟ لێرەدا کێشەی بیرکردنەوە و زمان کێشەیەکی لێکدانەبڕاون. بیرکردنەوە بە بێ زمان خۆی مانیفێست ناکات و زمانیش بە بێ بیرکردنەوە دەرناکەوێت. هەر هەمان نزیکبوونەوە، وا لە (فیتگینیستاین) دەکات، سەرتاپێی کێشەی فەلسەفە، بە کێشەی زمان ببەستێتەوە.

بەڵام لای (هایدیگەر) زمان نەک بە تەنیا کێشەیەکی فەلسەفییە،

بەڵکو کێشەی بوونە، چونکە بوونیش خۆی کێشەیە. هەر لەو چوارچێوەیەدا، ئاماژە بە گرنگیی بیرکردنەوە دەدات، کە گرنگییەکەی لەوەدا نییە، چ ئەنجامێک بەرهەم دەهێنێت و چ دەستکەوتێکی هەیە، بەڵکو خودی بیرکردنەوە کردار و ناوەڕۆکی بیرکردنەوە خۆیەتی. هەر ئەو کردارە سادەترین و باڵاترینە، چونکە ڕەچاوی پێوەندیی نێوان بوون بە مرۆق-ەوە دەکات. بە هەمان شێوە لە دیدی ئەودا، تێرمی بابەت (object) و خۆ (subject) تێرمی نادروستی مێتافیزیکین، کە تێگەیشتن بە بوون نادەن بە دەستەوە. هەر بۆیەشە دەگاتە ئەو ئەنجامەی، کە بڵێت “مێژووی بوون هیچ کاتێک ڕابردوو نییە، بەڵکو لە پێشماندا وەستاوە و بەردەوامە و هەمیشە لێکدانەوەی هەموو دۆخەکانی بوون دەکات.”

(هایدیگەر) دەروازەیەکی گرنگتری فەلسەفەمان بە ڕوودا دەکاتەوە، کە کێشەی ڕابردووە. تێگەیشتنی باو و ڕووکەش بۆ ڕابردوو ئەوەیە، کە ڕابردوو تێپەڕیوە. بە ددانان بەوەی، کە ڕابردوو تێپەڕیوە، کەسێک دەتوانێت لە وەهم و چەپاندنی فیکریدا بژیێت بە هیوای چێژوەرگرتن لە ساتی ئێستا و دەستخستنی ئامانجەکانی ژیان لە داهاتوودا. ئەوە ئەگەر لەسەر ئاستی ژیانی ڕووکەش و مێگەلیدا باوە، ئەوا لە مێژووی بووندا، وەکو (هایدیگەر) ئاماژەی پێ دەدات، خۆ-دزینەوەیە لە گەیشتن بە ڕاستیی بوون. لەژێر ئەو ڕۆشناییەدا، دەپرسین، کاتێک ئێمە بیر لە ڕابردوو دەکەینەوە، کە سەرچاوەیەکی گرنگیی بیرکردنەوەمانە، ئایا مانای وایە ئێمە لە ئێستا و داهاتووماندا دابڕاوین، یان مانای وایە ئێمە لە مەودا و ئاتۆمسفێرێکی تێگەیشتنی ترین بە بوونمان؟ ئایا ئێمە لە ڕابردوودا دەژیێن، یان ئەوەتا بوونمان ڕابردووە؟ بە هەمان کێشە، (هایدیگەر) تێگەیشتنی باو بۆ کات، کە خۆی لە دابەشبوونی (ڕابردوو)، (ئێستا) و (داهاتوو)دا مانیفێست دەکات، تێک دەشکێنێت و سەرتاپێی بوون بە کات و کات بە بوون دادەنێت.

یەکەم شت (هایدیگەر) لەو گوتارەیدا هەوڵی بۆی دەدات گەڕانەوەیە بۆ ڕاستەقینەیی ڕۆڵی بیرکردنەوە. ئەو گەڕانەوەیە بە دۆزینەوە و گەیشتنە بە سەرزەمینی ڕاستیی بوون. بە بێ گەڕانەوە بۆ بیرکردنەوە، ئێمە نە دەتوانین بە ڕاستیی بوونی خۆمان بگەین، نە هیچ ڕێگایەکی تر هەیە بۆ ئەوەی لە بوونمان تێ بگەین. ئێمە، کە فڕیدراوین بۆ ناو دنیا، ئەگەر لە هیچ تێنەگەین، پێویستە لەوە تێبگەین بۆ لێرەین و دەتوانین چی بکەن. ئێمە تازە لە دنیا و ژیان داین و ئەو لەگەڵ بوونەیش هاوکاتە بە بوونی ئەوانی تر، کە

ئەوانیش وەکو ئەمە فڕێدراونەتە ناو بوون. گەشتی ئەم هەوڵە بۆ تێگەیشتن لە بیرکردنەوە سەرچاوە دەگرێت، بەڵام بیرکردنەوەیەکی ڕاستەقینانە، نەک تەکنیکانە.

لەژێر ئەو ڕۆشنایەدایە، ئەوەی کە بیر دەکاتەوە لەسەریەتی بزانێت ئایا لە ڕاستیدا لەناو پرۆسێسی ڕاستەقینەی بیرکردنەوە دایە، یان ئەوەتا لەژێر هەژموونی بیرکردنەوەی ئەوانی ترە، چونکە ئەوەی بیر دەکاتەوە، بە وەڵامەکەی (سلۆتەردایک) بێت، لە شوێنێکی دیکەیە. بیرکردنەوە گواستنەوە ئەمەیە بۆ شوێنێک، کە خۆمان لە ڕێگەی بیرکردنەوە دروستی دەکەین، یان بۆی دەچین. ئەوەی لەژێر هەژموونی ئەوانی تردا بیر دەکاتەوە، لەو شوێنە نییە، کە خۆی دەبێت لێی بێت، بەڵکو لە بیرکردنەوەیشدا لەو شوێنەیە، کە ئەوانی تر دروستیان کردووە. ئازادبوون (liberation) لەو کاتەدا دەست پێ ناکات، کە ئەوانی تر لە ژیانماندا نین و ئەو سنوورانە تێک دەشکێنین، کە ئەوانی تر بۆیان دروست کردووین، بەڵکو لە بیرکردنەوەی ئازادانە دەست پێ دەکات، واتە کەسێک لە بیرکردنەوەیدا ناچێت بۆ ئەو شوێنەی تر، کە ئەوانی دیکە تێیدا بیر دەکەنەوە، بەڵکو شەپۆلەکانی بیرکردنەوەی هێزی دروستکردن و دۆزینەوەی شوێن و زەمینەی دی بۆ ئازادبوون پێی دەبەخشن.
دەگەڕێینەوە بە دەستەواژەی بیرکردنەوەی تەکنیکانە، کە (هایدیگەر) بە کاری دەهێنێت، کە بە تەنیا پێمان ناڵێت بیرکردنەوەی تەکنیکانە چییە، بەڵکو ئەوەشمان پێ ڕادەگەیەنێت، کە بیرکردنەوە لە خۆیدا دەتوانێت بگۆڕێت و لە ڕۆڵ و ئەرکە ڕاستەقینەکەی خۆی، کە ناسین و دۆزینەوەی ڕاستیی بوونە، دوور بکەوێتەوە. هەر لە بەر ئەوەیە کۆمەڵێك بیرۆکەی ڕێکنەخراو لەناو هەشەکی ناجێگیر و بێ ئاڕاستە ئاماژەی ئەوە نین، کە ئێمە بیر دەکەینەوە، یان ڕاستتر بڵێین لە پرۆسێسە ڕاستەقینەکەی بیرکردنەوە داین.
یەکێک لەو تێگەیشتنە گرنگانە لەو نووسینەی (هادیگەر)دا دەستمان دەکەوێت، گۆڕان یان وەرگێرانی ڕەسەنیەتی بیرکردنەوەیە. پێویست دەکات ئەو خاڵە فەلسەفییە ڕۆشنایی بخرێتە سەر و لێی تێبگەین، چونکە ترسناکیی بیرکردنەوەیش لەو خۆسەڵتەیەوە سەر هەڵدەدات، کە دەتوانێت ببێت بە شتێک لە دەرەوەی خۆیدا. ئەوە لێکدانەوەیەکی فینۆمینۆلۆجیانە نییە، هێندەی مامەڵەکردنە لەگەڵ ئەو دەرکەوتانەی بە هۆی دوورکەوتنەوەی بیرکردنەوە لە خۆی دروست دەبن و دێنە بوون.
هێنانەوەی (هایدیگەر) بۆ خۆشکردنی زەمینەی گرنگیی بیرکردنەوەیە لە بووندا، ئەوا بە ناسینی خودی پڕۆسەکانی بیرکردنەوە و وەرگێڕان و گواستنەوەی بوونە بە هۆی بیرکردنەوە.

ئەگەر بیرکردنەوە بۆ فۆڕم و ناوەڕۆکی تر بگۆڕدرێت و بگوازرێتەوە، ئەوا مانای وایە بوونی ئێمە بۆ فۆڕمی جیاوازتر لە ڕەسەنیەتی خۆی دەگۆڕدرێت و دەگوازرێتەوە. ئەو بیرکردنەوەیە ماڵی بوونمان بۆ دروست دەکات و هەمان ئەو بیرکردنەوەیشە ماڵی بوون، کە زمانە، تێک دەشکێنێت.

دەشێت کەسێک لە کاتی بیرکردنەوە لەو پرسیارانەدا، ڕووبەڕووی سەرلێشێوایی فەلسەفیی ببێتەوە، بەوەی، کە بیرکردنەوە، بە تایبەت لە زمانی ئێمەدا پێناس و ناسینی زۆر سنووورداری پێ بەخشراوە. بەشێکی ئەو دیاردەیە دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی، کە لە زمانی ئێمەدا هێشتا بیرکردنەوەی مێتافیزیکیانە زاڵە. لەم ڕووەوە، ڕۆشنبیران و نووسەرانی ڕووکەش، خزمەتێکی گەورەیان بۆ زاڵبوونی نەریتی مێتافیزیکی کردووە. پابەندبوون بە بیرکردنەوەی ئەقڵانی و دوور کەوتنەوە لە کەوتنەژێر کاریگەریی سۆز و هەستەکانمان، لە زاڵترین دیاردە مێتافیزیکیەکانی بیرکردنەوەی ئێمەن. دیارە ئەو جۆرە زاڵبوونە لە تێگەیشتنی قووڵ لە فەلسەفەی مێتافیزیکا نەهاتووە، هێندەی لە بڕیاردانی پێشوەختەوە و حوکمی خێرا سەرچاوەی گرتووە، هەر بۆیە بە ئاسانی سەرلێشێواویی ئەوان لە بەرانبەر کێشەگەلی فەلسەفیی پێوەندیدار بە بیرکردنەوەی فەلسەفیانە دەبینین.

هەر (هایدیگەر) ئەو نەریتە مێتافیزکیایە تێک دەشکێنێت، ئەویش بە بەرزکردنەوەی پرسیاری بوون لە ئاست گرنگی و سێنت□□□یی دیاردە (phenomenon) و هەبووەکانی (entity) تر. ئەو هەوڵانەی (هایدیگەر) لە کتێبی (بوون و کات)دا دەست پێ دەکەن و لە نووسین و وانەکانی تریدا بەردەوام دەبن. ئێمە بوونمان هەیە، ئەو بوونەیش سێنت□□□ی هەموو دیاردە، هەبووە و کێشەکانی ترە. بەبێ بوون، هەوڵدان بۆ ناسینی بوون، نەکردەیە. ئێمە کاتێکیش بوون دەناسین، کە بیرکردنەوە بۆ ڕۆڵە ڕاستقین□ک□ی خ□ی بگ□□□□ت□وە، کە ناسینی بوونە و لەگەڵ وشەکاندا پاسەوانی لە ماڵی بوون بکەن، کە زمانە.

ئەگەر نزیکبوونەوە (approach)ی (هایدیگەر) لەو ئاڕاستەیەدا خۆی دەبینێتەوە، ئەوا لای (نیتچە) لە جیاوازی و بەیەکدادانی نێوان (دیۆنیسوس- Dionysus)، کە بە خوای هۆژی، خەمۆکی، دڵخۆشی و ئاڵۆزی ناسراوە، لەگەڵ (ئەپۆلۆ – Apollo)، کە بە خوای ڕووناکی، هاڕمۆنی، لۆگیک و گەشەسەندن ناسراوە، خۆی دەردەخات. لێرەدا ئێمە ڕووبەڕووی ئەقڵ و هەست دەبینەوە.

لە بیرکردنەوەی مێتافیزیکیدا بەشێک لە فەیلەسووفەکان لایەنگری خۆیان بۆ ئەقڵ و بەشەکەی تر بۆ هەست و سۆزداری دووپات دەکەنەوە. بەڵام (نیتچە) هاڕمۆنی ل□ نێوان جیاوازیی ئەو دوو خوایە یان هێزە دەبینێتەوە، هەر بۆیە ئاگایی ئێمە دەخاتە سەر ئەو جیاوازیانە.

هەر ئەو دەڵێت، کە ئەو دوو خوایە جیاوازیی یەکجار گەورەیان لە قووڵایی و بەرزایی ئامانجەکانیاندا هەیە. (ئەپۆلۆ) بە (نیتچە) سەرچاوەی پرەنسیپی جیاوازییە (the principle of individuation). (نیتچە) ئەو کۆنسێپتە بە ڕووتکردنەوە و داماڵینی تاک لە هەر خەسڵەتێکی سرووشتی، غەریزە، ئەو کەمەڵێیەیە تێدا گەورە بووە و هەموو بەربەست و سنوورە کۆمەڵایەتیانەی هەیەتی، بە کار دەهێنێت، بۆ ئەوەی جارێکی تر هەشی و هەکاری کەمەڵێیە وەک خۆی بەردەوامی بە خۆی بدات. بە پێچەوانەوە، (دینۆنیسۆس) سەرچاوەی پرەنسیپی ناجیاوازییە، ئاماژەیە بە هەموو ئەو ئارەزووانەی، کە ئێمە لە هەست و سۆزماندا بە دوایاندا دەکەوین. ئەم بەدواکەوتنە ئەنجامەکەی یان لە خۆشبەختی تا ئاسمان، یان ئەوەتا لە دڵتەنگییەکی قووڵ تا مەرگ خۆی بەرجەستە دەکات.

(نیتچە) ڕۆڵی ئەو دووانە بە یەکەوە دەبەستێتەوە، چونکە کەلتووری (گریک) بەرهەمی بەیەکدادان و پێوەندیی نێوان ئەو دووانەیە. وەکو تر، نیشانە و خەسڵەتەکانی ئەو دوو خوایە جیاوازە لە مرۆقدا هەن و ژیانی مرۆق بەرهەمی بەیەکدادانی ئەو دوو ئاڕاستە جیاواز و دژ بە یەکەن. لێرەدا دژەکان یەکتر لەناو نابەن، بەڵکو گوزارشت لە یەکانگیرییەکی باڵاتر دەکەن. هەر لەوێدا جیاوازیی نێوان موزیک لەگەڵ وێنە و بیرۆکە دەکات، بەوەی موزیک خەسڵەتی ڕاستەوخۆی لە بەریەکخستنی ئەمە بە ناوەڕۆکەوە هەیە، لە کاتێکدا وێنە و بیرۆکەکان خاوەن هێزی ناسینی ڕووی دەرەوەی بابەتمان پێ دەبەخشن.
هەر وەک خۆی دەڵێت: “وەکو ئەوەی (شۆپنهاوەر) فەرمان دەکات، ئێمە لەوە تێدەگەین، کە موزیک وەک زمانی ڕاستەوخۆی ویست و هەست، ئەندێشەکانمان تێکەڵ دەکات بە ئەوەی هەشی ئەو جیهانە خۆی بگرێت، کە بە شێوەیەکی نادیار بەمان دەدوێت و لەگەڵ ئەو جووڵە زیندووەدا خۆیمان بە ڕۆشنایی جیاوازەکانیەوە بە بەرجەستە و دەردەخات.
هەرچی وێنە و بیرۆکەیە لەژێر کاریگەریی ڕاست و ڕەوانی موزیکدا دەگاتە ئاستی مانا بەرزەکان و مسۆگەریان دەکات. ل57.”
پێوەندیی نێوان موزیک لەگەڵ وێنە و بیرۆکە بە تەنیا باسکردن نییە لە پێوەندیی ئەو سێیانە، بەڵکو ئاماژەدانە بەو هاڕمۆنییەی، بە هۆی بەیەکدادان و کارلێکردنی ئەو دوو هێزە جیاوازە ڕوو دەدات.
ئەو هاڕمۆنییە دەروونی و فیکری یان هزرییە بەبێ یەکتر ناتوانن ڕوو بدەن. ئەگەر هەر یەکێک لەو دووانە و بە تەنیا لە ناوەوەی تاک یان مرۆقدا کار بکەن، ئەوا مرۆق لە ئاستی دەروونی و هزریشدا تووشی نامۆیی بە خۆی و جیهان دەبێتەوە.

ئەمە نە بەبە هەستەکانمان دەتوانین ئاشتیمان لەگەڵ بوونی خۆمان
هەبێت، نە بەبە بیرۆکە و وێنە هۆشەکییەکانیشمان. هاڕمۆنیی ژیان و
ئاشتیی دەروونی و هزری لەو کاتەوە دەست بە گەشتی خۆی لەناو ژیانی
تاکدا دەکەن، کە هەردوو هێزی سۆزی و هزری ئازادانە بەیەکەوە
بەرەو خواروو و بەرەو سەروو بەرز ببنەوە و داببەزن. لێرەوەیە،
خوێندنەوەی (سلۆتەردایک) لە کتێبی (تۆ دەبێت ژیانت بگۆڕیت) بە
(نیتچە) ئەوەیە، کە (نیتچە) نەک بە تەنیا فەرمان دەکات بە پێشەوە
(forward) گەشە بکەین، بەڵکو دەبێت گەشەکردن لەسەر ئاستی ئاسۆیی
(horizontal) و ستوونیدا (vertical) بێت. هەر لە هەمان کتێبدا،
ئاماژە بە ئاستەنگ و چەقبەستنی ستوونی (vertical tension) دەدات،
کە دەبێت بە بەربەستی گەشەکردن، بەڵام بە گەشەکردنی هاولایەنانە
بە پێشەوە (forward) و بە سەروو (upward) بە هێزی قووڵبوونەوە و
کەوتنە ناو قووڵاییەکانی خوارەوەی خۆمان (inward)، ئەمە دەتوانین
بەسەر بەربەستەکاندا زاڵ بین. ئەو زاڵبوونە، یان خۆ-زاڵبوون
(self-overcoming) لە بنچینەترین و گرنگترین ئەو کۆنسێپتانەیە،
کە (نیتچە) لە سەرتاپێی کارە فەلسەفییەکانیدا پەیڕەوی کردووە.
بەبێ ئەو زاڵبوونە، تاک یان مرۆڤ توانای تێکشکاندنی بەربەستەکانی
نابێت و بەم هۆیەشەوە، دەرفەتی گەشەکردنی سەروو و بە پێشەوە بە
هۆی هێزی خوارەوە لە دەست دەدات.
ئەوەی، کە دەیەوێت گەشە بکات و بەردەوام زاڵ بێت، پێویست دەکات
هەندەی خەون بە بەرزاییەکان گەیشتن بە ئامانجەکانی دەبینێت،
هەندەیش ئامادەیی گوێگرتن و کەوتنەخوارەوە لە ئازار و دڵتەنگییە
قوڕسەکانی بێت، هەر وەکو لە کتێبی (زانستی هەژی)دا دەڵێت: "ئایا
ئەو کەسەی دەیەوێت هەتا ئاستی ئاسمان فەری ئاسوودەیی بێت، دەبێت
ئامادەیش بێت تاکو ئاستی مەرگ دڵتەنگ بێت؟ وا پێدەچێت ئەو هەمان
ئەو شەوەیە بێت، کە هەیە. (ل38) ".
دڵتەنگبوون تا ئاستی مردن یان مەرگ لە قوڕسترین دۆخەکانی
ژیانمانن. ئایا ئەمە لە دڵتەنگییەکاندا چ هێزێکە وامان لێ دەکات
بەردەوامی بە ژیان بدەین؟ ئەگەر هەر بە (نیتچە) بگەڕێینەوە،
ئەوا دەڵێن هەمان ویستی چێژە، کە لە ئازاری و دڵتەنگیشدا غەرقمان
دەکەن. لێرەدا ویستی هێز ڕۆڵی گەورەی خۆی دەگێڕێت، کە هێزیش بە
گەشەکردن و زاڵبوونی بەردەوامە.
مەگەر ئەمە ئەوە نەکەین، ئەگەرنا لە چارەنووسی ناکۆتای گەڕانەوەی
هەمیشەیی (eternal recurrence) ڕزگارمان نابێت. مەبەست لە
گەڕانەوەی هەمیشەیی گەڕانەوەی بەردەوام و لەژمارنەهاتووی ئەمەیە
بە ژیان، بە هەمان ئاست و هەمان ڕووداو و هەمان دۆخەکان. هۆکاری
ئەو گەڕانەوەیەش لە وزە ناکۆتاکەی گەردوونەوە هاتووە. ئەوەی گەشە

نەکات و نەتوانێت بەردەوام بەرەو سەروو بە گوێگرتن لە دەتەنگییەکانی خوارووی هەڵکشێت، بەردەوام لە چارەنووسە بەدەکەی گەڕانەوەی هەمیشەیی لە قووڵایی ئازارچێشتنەکانیدا دەمێنێتەوە. بەپێی ئەوەیشی پێی وایە مردن کۆتایی و ڕزگاربوونمانە لە ژیانە، ئەوا زۆر هەرزانانە لە بوون و ژیانی ڕوانیوە و نرخێکیشی زۆر ئاسان دەست کەوتووە و هەر بەو نرخە کەمەیشەوە ژیان و بوون دەبەخشێتەوە.

ئەمە، کە لەناو وزەیەکی ناکۆتا و بێپێوانەدا دەژیەن، ئەگەر بە هیوای بەخشینی ژیان بە مردنەوە کات و ساتەکانمان ڕەوانە دەکەین و بەسەر دەبەین، ئەوا لە چ ئاست و دۆخێکدا دەتوانین هەزی ئەو گەڕانەوە هەمیشەییە، کە لە لای (بوودا) و ئاینی (هیندۆیوزم) بە دۆناودۆن (reincarnation) گوزارشتی لە کراوە، تێبپەڕێنین؟ سەرەڕای جیاوازییەکانیان، نەریتی فەلسەفیی (گریک)، کە خاوەن کۆنسێپتی گەڕانەوەی هەمیشەییە، لەگەڵ نەریتی هیندۆیوزم و بوودیزم، کە خاوەن و گەشەپێدەری کۆنسێپتی دۆناودۆنن، لەو شوێنەدا هەردووکیان یەک دەگرنەوە، کە چ دۆناودۆن و چ گەڕانەوەی هەمیشەیی ئاماژەن بە بازنەی ئازارچێشتن (circle of suffering). ئەوە مانای وایە ئەمە، کە لە ژیانین، ئەوا لە کارەساتێکی گەورە تێکئاڵاوین و تاکە دەرچوونیشمان ڕۆشنگەری (enlightenment) لای بوودییەکان و خۆ-زاڵبوون (self-overcoming)ە لای (نیتچە).

دەشێت وەڵامی پرسیارەکە، کە (سلۆتەردایک) زانیاری وردتری ترمان پێ نادات، ئەو بێت کاتێک ئەمە، کە بیر دەکەینەوە، لە شوێنێکی ترین، بەڵام ئەو شوێنە هەر یەک شوێن نییە، چونکە ئەوانی تریش، کە بیر دەکەنەوە لە شوێنگەلی ترن. ئەو شوێنەی بیرکردنەوەی کەسێکی ڕۆشنگەر، یان بەسەر خۆزاڵبوو و پێ لە ویستی هێز هەیەتی، جیاوازە لەو شوێنەی، بە پێی پێناس و ناساندنەکەی (نیتچە) بێت، مەگەل و حەشامەت تێیدان. لەو ژیان و بیرکردنەوەی مەگەلەدا، هەمووان لە یەک شوێنی بیرکردنەوەن. ئەمە ئەگەر بە جیاکردنەوەی ڕێگاکەمان لە ئەوانی تر ڕووبەڕووی تەنیایی و ئازار دەبینەوە، ئەوا لەبەر ئەوەیە، کە ئەمە لەگەڵ ئەواندا دەژیەن، لەگەڵ ئەواندا هەناسە دەدەین و لەگەڵ یەک جیهان، بە پێی بۆچوونەکەی (هایدیگەر) بێت، کەوتووینەتە ناو بوونە و لەگەڵ یەکتریش هاوبەشی پێ دەکەین، بەڵام کە بیر دەکەینەوە، لەو شوێنە نین، کە ئەوانی لێن. ئەگەر هەر لەو شوێنە بین، هێزی بیرکردنەوەی تاکانەی ئەمە لە کوێ دایە و بەچیش، هەر وەک لە بابەتی (ئایا ئەمە بوونەوەری بیرکەرەوەین) ئاماژەم

پەی داوە، شتێک بکەین، کە نازانین چییە، کە مەبەستم لە بیرکردنەوەیە مادام ئەوانی تر لە جیاتی ئێمە دەیکەن و کردوویانە؟!

تێبینی:
ئەم بابەتە بەشێکە لە زنجیرەی باسێکی هزری کتێبی (هێزی گۆڕینی ژیان).

سەرچاوە ئاماژە پێدراو و وەرگێڕانەکان:

Heidegger, Martin. ‘A Letter on Humanism’. Translated by Frank A. Capuzzi. First Edition, 1949. http://pacificinstitute.org/pdf/Letter_on_%20Humanism.pdf

Heidegger, Martin. ‘Being and Time’. Translated by John Macquarrie and Edward Robinson. Black Well Publication. Last .Edition 2001

Nietzsche, Friedrich. ‘The Birth of Tragedy; Out of the Spirit of Music’. Translated by Lan Johnston. Vancouver Islan .University, Nanaimo, British Columbia Canada

http://www.holybooks.com/wp-content/uploads/Nietzsche-The-Birth-of-Tragedy.pdf

Nietzsche, Friedrich. ‘The Gay Science’. Translated by Josefine Nauckhoff. Edited by Bernard Williams. Cambridge .University Press. First Publication 2001

Sloterdijk, Peter. ‘The Art of Philosophy; Wisdom as a Practice’. Translated by Karen Margolis. Published by Colombia .University Press- New York 2012

Sloterdijk, Peter. ‘You Must Change Your Life’. Translated by .Wieland Hoban. Polity Publication, 2014

The Tibetan Book of the Dead’. Discovered by Karma Lingpa.‘ Translated by Robert A. F. Thurman. Bantam Books Publication .2000

Wittgenstein, Ludwig. ‘The Philosophical Investigations’. Translated by G. E. M. Anscombe. Basil Blackwell Publication.

http://static1.squarespace.com/static/54889e73e4b0a2c1f9891289/t/564b61a4e4b04eca59c4d232/1447780772744/Ludwig.Wittgenstein.-.Philosophical.Investigations.pdf

---

شوناسی پارتی لە نێوان تۆتالیتارییەت و دیکتاتۆرییەت … 2 … ڕزگار عەلی

(بەشی دووەم)

لە بەشی یەکەمدا جهودێکی کەممان بۆ ناساندنی ڕژێمی دیکتاتۆری بەخشی و زیاتر تەرکیزەکەمان لەسەر ڕژێمی تۆتالیتاربوو، ئەمەش بۆ ئەوەی خوێنەر دوای خوێندنەوەی ئەو جیاکارییە یەکسەر ڕووئیای ڕوونبێت پارتی چ سیمایەکی هەیە و چۆن ئیش دەکات، بەڵام ئەمە بەس نییە، بەڵکو (بەکورتی) دەچینە ناو بونیادی پارتی لە دوو دەیەی راِبردوو بە ئێستاوە، بۆ لەوە دوو قۆناغی تری پارتایەتی وناسیونالیزمی کوردی کە بریتییە لە قۆناغی (شۆڕشگێڕی و ڕاپەڕین) باسدەکەین، لەوێ تەرکیز دەخەمە سەر ئەوەی ئایا شتێك هەیە بەناوی شۆڕشی کوردی؟ ئایا ئەم شۆڕشگێڕانە کێبوون و چی بوون؟ ئایا دەرئەنجامی شۆڕش چیبوو؟ ئایا قۆناغی شۆڕشمان هەیە کە پێش ڕاپەڕین بوو، دوای ڕاپەڕینیش حوکمڕانی خۆماڵی، ئەی ڕاپەڕین چیبوو؟ ئایا ڕاپەڕین لە کوێی قۆناغەکانی شۆڕش و حوکمڕانی خۆماڵییە؟ ئەم گەڕانەوەیە هەم بۆ ئەوەیە مێژووی ئەو سەرکردانی پارتی و پارتایەتی بزانین کە تا ئێستاش بەو شیعارەی دوێنێ و شەرعیەتی دوێنێوە حوکمڕانمان، هەم سیما دیارەکانی مێژووی تۆتالیتار و دیکتاتۆری و شوناسیان دیاریبکەین..

ئێستا بە گەڕانەوەمان بۆ مێژوو، بونیادی ئەم حزبە دابەش دەکەین، ئێمە نامانەوێت تەواوی ڕووداوەکانی ئەم حزبە لێکبدەینەوە، چونکە

ئەوە لێکدانەوەیە دەبێتە تائویلیکردنی ڕووداو نەك جەوهەر، بەڵکو دەمانەوێت شوناس و جەوهەر بزانین، هەر لەبەر ئەمەش دوو قۆناغی سەرەکی هەیە کە قۆناغێك بە قۆناغی ڕزگاری یان (ئازادی نیشتیمانی) دادەنرێت کە ئەم قۆناغە بە (شۆڕش) ناودەبرێت. قۆناغێکی تر بە قۆناغی (دوای ڕاپەڕین) دادەنرێت، ئەم دوو قۆناغە، قۆناغی شۆڕش و دوای شۆڕش کۆمەکی باشمان دەکات بۆ ئەوەی حاڵی بین و بزانین لە ئێستادا شوناسی ئەم حیزبە چییە؟ لەگەڵ چەند پرسیارێکی تریش، وەکو، ئایا لە مێژووی ئەم حزبەدا، قۆناغی شۆڕش بوونی هەبوو لەگەڵ قۆناغی دوای ڕاپەڕین. ئەی خودی ڕاپەڕین چیبوو؟ چونکە ڕاپەڕین نە دەچێتە ناو ئەو قۆناغەی کە شۆڕشگێڕی بوو، نە دەچێتە ناو ئەو قۆناغەش کە بە قۆناغی دوای ڕاپەڕین دەناسرێنێت.

- **قۆناغی شۆڕشگێڕی**

ئەم قۆناغە بەو قۆناغە دەگوترێت کە پاتریاکەکان و پیاوەنی کورد و ناسیونالیزمی کوردی لە شاخ بوون، ئایا ئەمانە بۆ لە شاخ بوون؟ ئایا بەڕاست شۆڕش چییە؟ گرنگترین و جەوهەرترین پرسیاری ئەم بەشە ئەوەیە کە، دەرئەنجامەکانی شۆڕش چی بوون؟ چونکە لەناساندنی دەرئەنجامی (شۆڕش)دا خودی پرسیاری (شۆڕش چی بوو؟) ئاشکرا دەبێت.

شۆڕش لە سادەترین مانادا بەمانای دەستکاریکردنی دونیایەکی بێزرا و ناشیرین و گۆڕینی بۆ دونیایەکی جوان، یان ئازادکردنی تاك لە جەبرێك یان ستەمێك. هەندێك عەقڵی ناسەلیم دەبێژن شۆڕشگێڕانی کورد و (مەلا مستەفای بارزانی) شۆڕشگێڕی ناسیونالیزی بوون، لەکاتێکدا ئەگەر سەیری چواردەوری ئاغاکان و سەرکردە شۆڕشگێڕەکانی کورد و چواردەوری ئەو باڵەی (مەلا مستەفای بارزانی) بکەین نەك هیچ شتێکیان دەربارەی چەمکی ناسیونالیزم نەدەزانی، بەڵکو بە پێی سەرەتای ئەو کۆبوونەوانەی پێکهێنانی حزبی سیاسی زۆربەی بۆ پیلانگێڕانی بووە دژی ئاغاکەی ئەودی خۆی، واتە لە سەرەتادا ئەوەی پێی دەگوترێت شۆڕش لای شۆڕشگێڕانی کورد بە سەرۆکایەتی ئەو فیکرەی لای (مەلا مستەفا)هەبوو نەك دۆخێکی ناسیونالیزم نەبووە، هەرگیزیش دۆخێکی رزگاربوون نەبووە لە حوکمی ناسیونالیزمی عەرەبی و تیرەکانی، بەڵکو شۆڕشی کوردی لای (مەلا مستەفا) لە ساڵانی چل و پەنجاکان تا دواتر کە دەستیپێکرد هەوڵدان بوو بۆ گەورەکردنی حوکمڕانیکردنی عەشیرەت و عەشایەری ناو دیوەخانەکان، واتە شۆڕش لەم سەرەتایانەدا فراوانکردنی دەسەڵاتی عەرش بوو، هەروەکو ئەو سەرەتایانە وابوو کە فەیلەسوفی پەیمانی کۆمەڵایەتی (تۆماس هۆبز)

ئاماژەی پێکردووە، کە (ئەو کاتەی فەرمانڕەوایکردنی نییە، شەڕ لە نێوان مرۆڤەکاندا لەسەر موڵکییەت و خاوەنداری زەوی وزار ڕوودەدات)، شۆڕشی کوردیش لەسەرەتاکاندا هەمان بیرکردنەوە و عەقڵییەت بوو، ئەم بیرکردنەوەیە ئەوە دەسەلمێنێت هێشتا شۆڕشگێڕانی کورد بە سەرۆکایەتی(مەلا مستەفا) نەك ناسیونالیزم نەبووە، بەڵکو ئاگاشیان لە چەمکی ناسیونالیزم نەبووە و تەنانەت هێشتاش لەناو (دۆخی سروشتی) بوون، ئەو دۆخەی کە فەیلەسوفی پەیمانی کۆمەڵایەتی هۆبز ناوی دەنێت مرۆڤ بۆ براکەی خۆی گورگێکە، (ئەم فیکرەیە واتە دۆخی سروشتی دەکرێت بۆ ئێستاش دروست بێت).

شۆڕشگێڕان لەناو ئەو دۆخە سروشتییەدا جگە لە دڕەندەیەك کە هیچ بیرکردنەوەیەکی نەبووە شەڕ نەبێت، جگە لە دەعبایەك بۆ ئەوەی براکەی خۆی قوت بدات هیچی تر نەبوو.

لێرەدا دەستپێکی ئەوەی بە شۆڕش دەناسرێت دەستپێدەکات، ئەم دەستپێکە بۆ گەڕانەوەی ئەو کاتەی حوکمەتی عێراق دەگەڕێتەوە، دوای ئەوەی حوکمەتی ئەو کاتەی عێراق کە حوکمی پاشایەتی بوو قبوڵی نەکرد مامەڵە لەگەڵ چەند خێڵ و قەبیلە و عەنتەری ناو دیوەخان و دەرەبەگ و مرۆڤی فاشیل بکات، ئەمانە ڕوو لە شاخ دەکەن، لێرەدا ئەم کۆمەڵە فاشیلە لەگەڵ شەقتێهەڵدانیان لەناو دیوەخانەکانیان وەکو کۆوییەك ڕوو لە شاخ دەکەن، ئەمە سەرەتای جیاکردنەوەی ناسیونالیزمی عەرەبی و کوردی بوو، دیارە لێرەدا ئەوانەی لە شاخ بوون بۆ ئاگابوون لە دۆخی ناسیونالیزم و تێگەیشتن لە ناسیونالیزم.

لەگەڵ چوونە شاخی ئەمانەدا لە هەموو ناوچەکانی کوردستان بۆ پشتگیری دۆخێکی هەڵەختێنراو کە بە (ناسیونالیزمەوە) دەناسرێت ڕوو لە شاخ دەکەن، بەتایبەت ئەوەی فۆڕمی تەواو بە ناسیونالیزم و کوردایەتی دەدات ئەو ڕۆشنبیرانە بوون بە سەرکردایەتی (ئیبراهیم ئەحمەد) کە ڕوو لە شاخ دەکەن، ئەمانە ئاگاداری دونیای دەوروبەر و بەتایبەت ڕووداوەکانی عێراق و سوریا بوون و هەندێکیشیان لەناو ڕووداوەکان بوون، بە تایبەت دوای دروستبوونی یەکەم کۆنگرەی حزبی (بەعس) لە ساڵی 1947 لە سوریا و دواتر گواستنەوەی چالاکی ئەو حزبە بۆ عێراق و لە ژێر هەوڵی دروستکردنی ڕێخراوی (جیدی) لە ساڵی 1947، ئەوەی جێگای داخە ئەو ڕۆشنبیرانە بە چوونە شاخی ئەم دەرەبەگانە هەڵدەخەڵەتێن و دەچنە ناویان و لەگەڵ ئەوەش فۆڕمی تازەی شۆڕش و کوردایەتی بەم کۆمەڵە دەرەبەگە دەبەخشن و تەسلیمیان دەبن، ئەم فۆڕمپێدانە تا جیابوونەوەی (ئیبراهیم ئەحمەد) بەردەوام دەبێت، کێشەی جیابوونەوە ئیبراهیم ئەحمەد و هاوڕێکانی بۆ ئەوە

دەگەڕێتەوە لای ئاشکرا دەبێت ئەمانە کۆمەڵە قەبیلە و خێڵێکن کە نەدەزانن کوردایەتی چییە، نە شۆڕش، بەڵام لەو کاتەوە کوردایەتی و ناسیونالیزم دەبێتە ئامرازێکی دەستی ئەو نەوە کۆیەیەی شاخ و بە زیرەکی و ئازایەتی خۆیان بەردەوامی پێ دەدەن، لەو قۆناغەدا پارتی لە ڕێگای ئەو ڕۆشەنبیرانەوە ئاگاداری تەواوی دۆخی ناوچەکە دەبێت، وە لە ڕێگای ئەو ڕۆشنبیرانەشەوە دۆخی ناسیونالیزم دەچێتە ناو دۆخی ئەو مرۆڤە کۆیانەوە، هەر لە ڕێگەی ئەو ڕۆشنبیرانەشەوە پارتی ئاگاداری تیۆری بەعس و ئیشکردنی بەعسی سوریا دەبێت، چونکە زۆربەی ئەو ڕۆشنبیرانەی کورد کە چوونە شاخ پێشتر لە سوریا بوون و هەندێکیش لەو ڕۆشنبیرانە لەناو چالاکییەکانی حزبی (شوعی) ئەو کاتە بوون کە چالاکترین حزبی سیاسی ئەو کاتەی عێراق بوو، هەر بۆیە ئەو ڕۆشنبیرانە زۆر باش لە دۆخی بەعسیزم تێدەگەیشتن، هەر لەو ڕێگای ئەو ڕۆشنبیرانەشەوە (مستەفا بارزانی) ئاشنای تیوەرەکانی (میشەل عەفلەق) کە مەسیحییەکی ئەرتەدۆکسی بوو، لەگەڵ (سەلاحەدین بەیتار) کە سونی بوو دەبێت، ئەم دوانە لەدامەزرێنەرانی بەعس بوون، ئەم ئاشنابوونە بۆ ئەوەبوو ڕووبەڕووی بەعس بێتەوە، بەڵام پێش ئەوەی حزبی بەعس تیوەرەکانی بکاتە پراکتیك، پارتی کردی، واتە پارتی پێش بەعس تیۆری بەعسیبوونی کردە کردار. ئەو ڕۆشنبیرانە زۆربەیان بوونە قوربانی ئەو فەزا سەقافییە و تیۆرانەی کە خۆیان لە شیکردنەوەیدا بوون بۆ ئەوەی ڕووبەڕووی حوکمەتی ئەو کاتەی عێراق بە سەرۆکایەتی (عەبدولڕەحمان بەزاز) ببنەوە، هەر بەو تیۆرانەی کە خۆیان ئاشنای (مەلا مستەفا)یان کرد ئەم ڕۆشنبیرانە بەر شەق دەکەون و دەردەکرێن. ئەو دۆخەی شۆڕشگێڕانی (ئێستا) ناویان ناوە شۆڕش جگە لە ملشکاندن و تیرۆرکردن و ئیعدامکردن و جیابوونەوەی باڵ و لەولاشەوە شەڕفرۆشتن بۆ ئەوەی کامیان ببنە دەمڕاستی کوردبوون بەرانبەر حوکمەتە یەکلەدوایەکەکانی عێراق هیچی تر نەبوو، ئەمە ئەوە ناگەیەنێت کورد لەو کاتەدا کارئەکتەری شۆڕشگێڕی نەبوو، بەڵام ئەوەی هەبوو شۆڕش نەبوو بەڵکو لەناوبردنی کارئەکتەرە شۆڕشگێڕەکان بوو، تەنانەت بەعسی سەردەمی سەدامیش ئەوەندەی ئەو (کۆمەڵە) کوردانەی ئێستا و فیکرەکانیان کە لە شاخ بوون تیۆرەکانی بەعسیان نەکردە کردار بۆ ملشکاندنی یەکتر و کوشتنی یەکتر و لەناوبردنی شۆڕشگێڕەکانی کورد (تا ئێستاش هەمان تیۆر لەناو پارتی بەردەوامە). دوای شیکردنەوەی دۆخی دروستبوونی (شۆڕشی کوردی) ئێستا جێگەی خۆیەتی بپرسین، دەرئەنجامی شۆڕش چی بوو؟ نامەوێت ڕووداوەکان بنوسمەوە و یەکسەر بە پرسیارێك وەڵامدەدەمەوە، ئایا ئەوە چ شۆڕشێکە کە دەرئەنجامەکەی کوژرانی سەد و حەفتا هەزار ئەنفال و پێنج هەزار هەڵبجەیی و حەوت هەزار بارزانی بێت؟ ئایا

کەس لە خۆی پرسیوە ئەوانەی سەرکردایەتیی شۆڕشیان کردووە لە پەنچاکانەوە تا ئێستا بۆ ئێستاش حوکمڕانن، ئەی بۆ نەکوژران، ئەی ئەو هەموو کوردە کوژرا و ئەو هەموو گوندە وێران کرا ئێوە لە کوێ بوون؟ شۆڕشەکەتان لە کوێ بوو؟ ئایا نزیکەی دوو سەد هەزار کورد بدەیتە کوشت و هەزاران گوند وێران بکرێت و دواتر ئای چ شەرمێکە بڵێیت شۆڕشم کرد و شۆڕشگێڕبووم و شەرعییەتی شۆڕشگێڕیم هەیە؟ ئەوەی ماوەتەوە بڵێین دەبێت نەوەی نوێ ئاگاداربێت لە باشوری کوردستاندا نە هیچ شۆڕشێك بوونی هەیە و نە هیچ شۆڕشگێڕێك کە ئێستا وەکو حوکمڕان خۆیان دەناسێنن، بەڵکو ئەوەی بە شۆڕش ناودەبرێت هیچی دیکە نەبوو جگە لە لەناوبردنی شۆڕشگێڕە ڕاستەقینەکان کە دەیانویست شۆڕش دروست بکەن.

کاروان عومەر: سەماکارێک دەیەوێ لە ڕێگەی سەماوە جەستەی مرۆڤی کورد ئازاد بکات

نووسینی:
خەندە حەمید، نەبەز سەمەد

لە کولتووری کوردیدا، بەشێوەیەکی گشتی جەستە گرنگی و بایەخی پێنادرێت. جەستە فەرامۆش کراوە، تاکی کوردی ئاگای لە جەستەی خۆی نییە و بەهەند وەری ناگرێت. ئەمە لە لایەکەوە، پەیوەندی بە کولتووری ئیسلامییەوە هەیە، چونکە لە ئاینی ئیسلامدا زیاتر بایەخ بە ڕۆح، نەک جەستە دەدرێت. ڕۆح وەک نەمر و جەستە وەک کاتی و بمر لێی دەڕوانرێت. بۆیە بەگشتی لە جیهانی ئیسلامیدا گرنگی بە جەستە نادرێت. لە لایەکی دیکەوە، پەیوەندی بە کولتووری خێڵەکی و باوکسالارییەوە هەیە، چونکە لەم جۆرە کولتوورەدا، جەستە پەیوەست کراوە بە ژنەوە، بۆیە ژن تەنیا وەک جەستە دەبینرێت، جەستەش کورتکراوەتەوە بۆ سێکس و سێکسوالێتی. واتا جەستە وەک ئامرازی بەتاڵکردنەوەی ئارەزووی پیاوان دەبینرێت، نەک وەک ئامانج لە

خۆیدا. بۆیە چۆن ژن کراوە بە ژێر دەستە و کۆیلە بەهەمان شێوەش
جەستە کراوە بە کۆیلە و بەشت کراوە.
جەستەی کوردی، جەستەیەکی بێبایەخی، داگیرکراوی، فەرامۆش کراوە.
جەستەی کوردی ئازاد نییە، ناتوانێ بە ئازادی خۆی بجووڵێتەوە،
جەستەیەکی ڕامکراو و دیسپلینکراوە. جەستە خراوەتە نێو ناکۆکی و
نەسازییەکی قووڵەوە لەگەڵ هۆش. جەستە وەک کۆیلە و هۆش وەک سەروەر
دەبینرێت. لە کولتووری ئیسلامی و کوردیدا، جەستە جارێکی دیکەش
دەکەوێتە نەسازی و ناکۆکی لەگەڵ ڕۆح، لە ئیسلامدا ڕۆح لە جەستە
باڵاترە، جەستە گوناهبار و تاوانکارە، بۆیە دەبێ سزا بدرێت، ڕۆح
بێگوناهە، ڕۆح پاکژە، پەتییە، بەڕێی جەستەوە ئەو پاکژێتییەی
دەدۆڕێنێت، بەڵام پاش مردن ڕۆح لە جەستە جیا دەبێتەوە، جارێکی
دیکە پاکژ دەبێتەوە.
کاروان لە ڕێگەی ئیشەکانییەوە، لە ڕێگەی سەماوە، ڕەخنەی ئەم
تێگەیشتن و تێڕوانینە دەکات کە جەستە وەک بێبایەخ و نزمتر لە هۆش
دانانێت. ئەو لە ڕێگەی سەماوە دەیەوێ جەستەی مرۆڤی کورد ئازاد
بکات. تاکی کورد هان دەدات کە بایەخ بە جەستە بدەن، جەستە بەهەند
وەربگرن. هەروەها لە ڕێگەی سەماوە دەیەوێ مرۆڤی کورد لەگەڵ
جەستەی خۆی ئاشت بکاتەوە و بە جەستەی خۆی ئاشنای بکات. لە
ئیشەکانی کاروانەوە بۆمان ڕوون دەبێتەوە کە جەستە چ بایەخ و
گرنگییەکی مەزنی بۆ مرۆڤ هەیە، کە هیچی کەمتر نییە لە هۆش
(دوالیزمی هۆش/جەستە) یان ڕۆح (دوالیزمی ڕۆح/جەستە لە ئیسلامدا).
مرۆڤ لە ڕێگەی جەستەیەوە خۆی مانیفێست دەکات، شوناسی خۆی دیاری
دەکات، لە ڕێگەی جەستەوە پەیوەندی لەگەڵ ئەوانی دیکە دروست
دەکات. مرۆڤ بە جەستە و ل□ نێو جەستەدا دەژی.
ئاخر مرۆڤ لە هۆش و جەستە پێکهاتووە، جەستە بەشێکی گرنگی بوونی
مرۆڤە و هیچی لە هۆش کەمتر نییە. هۆش و جەستە لە پەیوەندییەکی
نێویەکیدان، نەک لە پەیوەندییەکی هیرارکی (هەڕەمی)، واتا
یەکێکیان لە ئەویدیکەیان باڵاتر یان نزمتر بێت، یاخود گرنگتر بێت
و بە بایەختر بێت. لەبەر ئەوەی ئەوان لە پەیوەندی سەروەر و
کۆیلەدا نین. هۆش و جەستە هاوتا و هاوشانن پێکەوە واتا بە ژیانی
مرۆڤ دەدەن.
جەستە نمایشکارێکی هونەرییە، دەتوانرێ وەک ئیشێکی هونەری نمایش
بکرێت. لە سەمادا، بەتایبەتی سەر، دەست و پێ ڕۆڵێکی زۆر گرنگ
دەگێڕن. مرۆڤ (هونەرمەند) کاتێک سەما دەکات، ئەوا پێ لە
ژێرەوەیە، پێ.. مرۆڤ بە زەوی و شوێنەوە، بە پنتێکی چەسپەوە
دەبەستێتەوە. پێ ڕەگ و ڕیشەیە بۆ مرۆڤ. مرۆڤ بەهۆی پێیەکانیەوە
دەتوانێ بوەستێ، بجووڵێت و سەما بکات. سەر، لە سەرەوەیە، مرۆڤ بە

ئاسمانەوە، بە دووری، بە بەرزی و باڵاییەوە هەڵدەواسێت. سەر مرۆڤ هەڵدەگرێ بۆ دوورتر، پەیکەکان بە ڕۆیشتن دەبزوێنە، بە گەڕان و دۆزینەوەی شوێنی تازە. دەست و پەنجەکان لە ناوڕاستدان، ئەوان ناوەندن لە نێوان پەیکەکان و سەردا، ئەگەر دیالێکتیکیانە بڕوانین، ئەوا دەستەکان سەنتەزی (هاوکێشە)ی سەر و پەیکەکانن. ئەگەر پەیکەکان مرۆڤ ڕابگرن و پنتی چەسپ بن، سەریش شوێنی لێڕوانین و لێهزرین بێت و ئیدەکان بەرهەم بهێنێت، ئەوا دەستەکان ئەو ئیدە و بیرەکانە پراکتیزە دەکەن و جێبەجێیان دەکەن و بە پێچەوانەشەوە.
لە هونەردا جەستە گرنگییەکی تایبەتی هەیە، بەتایبەتی هونەری سەما. چونکە لە سەمادا جەستە سەنتراڵە و ڕۆڵێکی ناوەندی هەیە. لە سەمادا جەستە دەئاخڤێت، لە ڕێگەی جوڵەکانییەوە چیرۆک دەگێڕێتەوە، هزرین بەرجەستە دەکات، بیرۆکەکان دەگەیەنێت، واتا لە سەمادا هزرین و بیرکردنەوە لەنێو جەستەدان نەک بەتەنیا لەنێو هۆشدابن. لەنێو سەمادا هیچی دیکە هزر وەستا و جێگیر نییە، بەڵکو لە بزووتن، جووڵە و گۆڕانکاریدایە.

کاروان لە سەمای هاوچەرخ ئیش دەکات، یەکێک لە تایبەتمەندی و ئەدگارەکانی سەمای هاوچەرخ کە جیای دەکاتەوە لە شایی و هەڵپەڕکێ (یان سەمای فۆلکلۆر)ی کوردی، ئەوەیە کە تاک ڕۆڵێکی سەرەکی تێیدا دەگێڕێت. سەماکار دەتوانێت بە تەنیا خۆی سەما بکات و لە ڕێگەی سەماکانییەوە، لە ڕێگەی جوڵەی جەستەوە بیرۆکەکانی خۆی بگەیەنێت، چیرۆک بگێڕێتەوە. بە پێچەوانەی سەمای فۆلکلۆرەوە کە تاک تێیدا ونە، بەتەنیا ناتوانێ شایی و هەڵپەڕکێ بکرێت. بۆیە ئەقڵیەتێکی کۆیەکی (دەستەجەمعی!) بەسەر سەماکەدا زاڵە. شایی و هەڵپەڕکێی کوردی دژی جیاوازییە، داوای هاوشێوەیی و وەکیەکی دەکات. ئاخر لە هەڵپەڕکێی کوردیدا هەمووان پێکەوە دەست دەگرن، بە یەک ئاواز، لەسەر یەک ڕیتم، بە یەک شێواز هەڵدەپەڕن، واتا هەڵپەڕکێی کوردی کۆیەکییە، بۆیە تێیدا تاک هیچ ڕۆڵێکی نییە، تاک ناتوانێ تێیدا گوزارشت لە خۆی بکات، بەڵکو دەبێ بەدووی ئەوانی دیکە بکەوێت. لە هەڵپەڕکێی کوردیدا هەمووان دوای ئەو کەسە دەکەون کە سەرچۆپی بە دەستە، ئەوانیدی هەتا گاوانی شوێن ئەو دەکەون. واتا سەرچۆپی ڕۆڵی سەرکردە یان ڕێنومای ئەوانی دیکە دەبینێت، بۆیە جاران ڕەنگە تاهەنووکەش لە هەندێ لە زەماوەندەکاندا لەبەر سەرچۆپی گرتن شەڕ دەکرا و تەنانەت کەسان دەکوژران!

کاروان وەک سەماکارێکی هاوچەرخ دەیەوێت ڕۆڵ بە تاک بدات، ڕۆڵ بە جەستە بدات، هاوسەنگی بە جەستە بگەڕێنێتەوە، تاک لە ڕێگەی سەماوە

جەستەی خۆی نمایش بکات. لە ڕێگەی جەستە و جووڵەکانییەوە گۆزارشت لە خۆی بکات، خۆی دەربڕێت، چیرۆکەکانی بگێڕێتەوە، ئازارەکانی، سۆزەکانی، شادییەکانی بە ئەوانی دیکە دەربخات. جیاوازییەکانی مانیفێست بکات، خۆی لەو کۆت و بەندانە ڕزگار بکات کە بە جەستەی ئەو دانراون. تاک لە سەمای هاوچەرخدا خۆی ئازاد دەکات، هەستە ناخەکی و ناوەکییەکانی خۆی دەردەبڕێت. واتا لە ناوەوە هەست و بیرکردنەوەکان بە دەرەوە پەخش دەکات، نەک بە پێچەوانەوە، شتە دەرەکییەکان، سەماکار ببزوێنن و بیخەنە جووڵە، واتا شتە دەرەکییەکان و هەبووەکان بداتەوە، کە ئەمە لە هەڵپەڕکێ و سەمای فۆلکلۆردا دەبینین.

کاروان لە ڕێگەی سەماکانییەوە، گۆزارشت لە خۆی دەکات، لە ڕێگەی جووڵەی جەستەوە چیرۆکەکانی خۆی دەگێڕێتەوە. لە ڕێگەی سەماوە کارەسات، ناخۆشی و ناهامەتییەکانی مرۆڤی کورد نمایش دەکات، وەک لە سەمای "پینە دەزەکان"دا بینیمان، کە سەما و شانۆ ئاوێتەی یەکدی بوون. جەستە لەم سەمایەدا چیرۆک دەگێڕێتەوە، زمان بێدەنگ بووە، جەستە دەئاخڤێت. لە "پینە دەزەکان"دا جەستە بەتەواوی ئازاد بووە؛ سەماکارەکان زۆر بە ئازادانە سەما دەکەن و جەستەیان دەجووڵێنن. سەماکارەکان زۆر ئازادانە جەستەیان لە پەیوەندیدایە لەگەڵ یەکدی، هاوسەنگییەکی جەستەیی لە نێوان سەماکارەکاندا هەیە.

لە سەمای "بەرپابوون"دا، کاروان بە سەمایەکی پڕ لە تەنگژە، بە جووڵە و بزوێنەکی زۆرەوە، بە هارمۆنییەکی جوان لە نێوان جووڵە و مۆزیک، بە ئامادەییەکی زۆری دەست و سەر گۆزارشت لە تەنگژە ناخەکییەکانی مرۆڤ دەکات لە ڕۆژگاری ئەمڕۆماندا. ئەوە سەرنجڕاکێشە سەمای بەرپابوون بە ڕاکردن دەست پێدەکات و بە ڕاکردن کۆتایی دێت. وەک ئەوەی مرۆڤ بیەوێت لە خۆی ڕابکات، یان بە دوای شوناسی خۆیەوە بێت و لەنێو ئەو هەموو تەنگژە و قەیرانانەدا پێی نەگات و خۆی ون بکات. لەنێو سەماکەدا سەماکار لە پێشەوە و هاوکات لە باکگراوندیشدا سەما دەکات؛ لە پێشەوە توند سەما دەکات، بەڵام لە باکگراونددا هێمنترە، ئەمە گۆزارشت لەو دوالیزمەی نێو مرۆڤ دەکات، کە هاوکات باش و خراپ، تووڕە و هێمن، توندوتیژ و ئارامە.

لە سەمای "بەرپابوون"دا کاتێک کاروان لە لای دینگە (پایە)کەوە لە هەردوو لاوە سەما دەکات، ئەمە جۆرێکە لە گفتوگۆ و دانوستاندن بەهۆی سەما و جووڵەوە. بە دەستی قسە لەگەڵ هۆش و جەستەی دەکات ئەو گفتوگۆیەک بەرپا دەکات کە بە بەئاگاهاتنەوە کۆتایی دێت. لە سەماکەدا، دەستەکان و سەر ئامادەییەکی زۆریان هەیە، قاچەکان و

پێیەکان کەمتر. دەستەکان زۆر بە دەوری سەر و ڕووخساردا دەجوڵێن، وەک ئەوەی بیانەوێ تەنگژەیەک، بەڵایەک، کێشەیەک لە سەر دووربخەنەوە. لە سەماکەدا ڕووبەری شوێن بەدی دەکرێت، شوێنێکی زۆر و ڕووبەرێکی فراوان هەیە، سەماکار بۆ هەموو لایەک پەلدەهاوێت و لەوێدا هەست دەکەی هزرین و جوڵەکان بۆ هەر سوچێک دەڕوات. لەم ڕووبەر و بۆشاییەدا مر□ق ناتوانێ شوێنێکی جێگیری هەبێت. دەکرێ ئەوە وەک خاڵێکی وەرچەرخان سەیر بکرێت، چونکە جێگیری لە شوێندا نەجووڵانە، دواجار مر□ق سنوردار، عاسێ دەبێت و گیردەخوات لەو شوێنەی کە لێی بێزارە.
مر□ق ز□رکات چوارچێوە و سنوور بۆ خۆی دەکێشێ، ئەمەش بۆ ئەوەمان د□ب□ات کە کێشەی شوێن و ڕووبەر هەیە، بەڵام کاروان لە رێگەی سەماوە هەموو ئەوانە دەبرێت و خۆی ئازاد دەکات. ئەو بە دوای دۆزینەوە و ئاشکراکردنی شوێنی تازەوەیە لە ڕێگەی بزووتن و جووڵەی سەماکەیەوە.
لە سەمادا جووڵە بریتییە لە هزرین و بیرکردنەوە، بەڕێی بزووتن و جووڵاندنی دەست، سەر، پێ و ئەندامەکانی لەشەوە هزرێک، ئایدیایەک، بیرۆکەیەک، یان چیرۆکێک بە لێڕوانەر و بینەر دەگەیەنرێت.

فەلسەفەی زمان … عەبدولموتەڵیب عەبدوڵڵا

ئێمە ناتوانین بیر بکەینەوە تەنها لە نێو وشەکاندا نەبێت.. “هیگل”

زمان کۆمەڵێك دەرگا بۆ چوونە ژوورەوە دەکاتەوە و کۆمەڵێك دەرگا بۆ هاتنە دەرەوە دروست دەکات، لە سالۆنی ئیمپراتۆرەکان و لە کۆمیتی دبلۆماسییەکان و لە کۆڵانی هەزاراندا زێتر لە زمانێك بەکار دەهێنرێت، زمانی زیادە… زمان دەبێتە ڤیزە و کارتی پێناسەکردنی فرە جۆر! ئەوە زمانە دابەشمان دەکات، هونەری قسەکردن، هونەری نواندنی زمانە بە ئاست و شێوەی جیاواز و لە شوێنی جۆراوجۆردا… دەشێ هەموو ئەوانە بکەونە نێو فەلسەفەی

زمانەوە، بەڵام زمان چەمکێك نییە لە چەمکەکانی فەلسەفە، بوارێك نییە لە بوارەکانی زانست… فەلسەفەی زمان بە دوای سروشتی زمان و پەیوەندی زمان بە جیهاندا دەگەڕێت، لە وێناکردنی زمان بۆ جیهان دەکۆڵێتەوە، بە وێناکردنی فەلسەفەکاران بۆ زمان دەڕوانێ، فەلسەفەی زمان پرسیار لەوە دەکات زمان چۆن نوێنەرایەتی دنیا دەکات، پەیوەندی ناونان بە ناوەوە چییە، چۆن لە لۆجیکی تێگەیشتنی بیرکردنەوە نزیك دەبینەوە، ئایا زمانێك هەیە لە دەرەوەی بیرکردنەوە، تێگەیشتن چییە، قسە چۆن دەگاتە ئەویدیکە، پەیوەندی نێوان قسەکەر بە ئەویدیکەوە چییە، مانا چییە، ئایا مانا لە سەری قسەکەران دایە یان لە زماندا، زمانی بێ مانا، بێ بنەما بوونی هەیە؟
بە شێوەیەکی گشتی زمان خۆی لە نێوان دوو مەسەلەدا هەڵدەگرێتەوە، یەکەمیان سیستمە و دووەمیان جیاوازییە، یەکەمیان سروشتی دەلالەت و دووەمیان هەمەکیی زمانە، یەکەمیان پەیوەندی بەو قەوارەیەوە هەیە کە وشە، یان رستە دەلالەتی لێدەکات، دووەمیان چۆنیەتی تێگەیشتن و سروشتی بیرکردنەوە دەگەیەنێت، یەکەمیان دەرەکییە و دووەمیان ناوەکییە… لە لایەك دەتوانین زمان لە ناونانی شتەکانەوە (things) هەڵگرینەوە، لەلایەکی دیکە بوونی شتەکان لە چوونە نێو زماندا ناس بکەین!! یەکەمیان سیستمێکی دیاریکراو بەڕێوەی دەبات، دووەمیان لەسەر جیاوازی وەستاوە! کەواتە وەك چۆن (بێکۆتاییبوون) کلیلی بیرکارییە، (هەمەکییبوون) کلیلی زانستەکانی زمانە، هەڵبەتە بە جیاوازی نێوانیانەوە! ئەوە هەر جیاوازیشە (کارڵ کراوس 1874-1936)ی زماناس وا لێدەکات وەك ئەوەی قسان لە لەشفرۆشێك بکات، قسان لەبارەی زمانی دایکەوە دەکات و پێیوایە زمان لە ڕێگای بەکارهێنانێکی دیکە بۆ ئەو مانایەی، کە دایك دایهێناوە پێشدەکەوێت، نوسەر لەسەر دایکی دەنوسێ و بەدژی ئەو هەڵدەسێ، بۆ ئەوەی لە نیگەرانی کاریگەرییانەی دایك رزگاری بێت. زمان لە نێوان دوو ژیاندا هەست و نەست، خود و حەزە چەپێنراوەکان..

پارچە پارچە کراوە، لە بوونی (پڕ) دوورخراوەتەوە بۆ دنیای (بەتاڵ)، لە سکی پڕی دایك بۆ دنیای بەتاڵی کۆرپەلە، زمان بەتاڵە لەبەر ئەوەی زمان بریتییە لە پرۆسەیەکی بێکۆتایی جیاوازی و نەبوونی… دەق لەبەر زمان نابێتە خاوەن، بۆیە لە دالێکەوە بۆ دالێکی دیکە هەنگاو دەنێ، لە دەقی داهێنەرانەدا هەر دالێك گەیەنەری دالێکی دیکەیە، ئەو دالەش درێژبوونەوەی دالێکی دیکەیە.. (ژاك لاکان 1901-1981) دەڵێ زمان ئەو شتەیە کە بوون لە حەز و ئارەزوو بەتاڵ دەکاتەوە. زمان تەواوی دنیای خەیاڵ دابەش و پارچە

پارچە دەکات. بە بڕوای لاکان نەست بەرهەمی تایبەتی زمانە، هەروەها ئەو لەسەر هەمان بیرکردنەوەی کراوس و منداڵی بەر ئاوێنە، دەڵێ من ناتوانم لە یەك کاتدا هەم "مانا ببەخشم" و هەم "مانا"ش بم، (هەم منداڵی بەر ئاوێنە بم – واتە مانای خۆم بم- هەم لە ئاوێنەدا - باوك بم – واتە وێنەی مانابەخشی باوك بم) لاکان بۆ روونکردنەوەی ئەو بابەتە چاونەترسانە رستە بەناوبانگەکەی دیکارت (من بیر دەکەمەوە، کەواتە هەم) دووبارە دەنوسێتەوە "من لەو شوێنە نیم کە بیر دەکەمەوە، من بیر دەکەمەوە لە شوێنێ کە نیم".

کێ بیر دەکاتەوە زمان یان من، زمان لە مندا بیر دەکاتەوە یان من لە زماندا بیر دەکەمەوە؟ ئەو کاتەی بیر دەکەمەوە ئەوە لە بیرکردنەوەمدا جگە لە کۆپیکەرێك شتێکی دیکە نیم، هەرگیز رێگایەکی نوێم بۆ بیرکردنەوە نییە، بەڵکو یەکێکی دیکە رێگای بیرکردنەوەی پێبەخشیووم، من دەبێ ملکەچی ئەو بم. ئەو یەکەی لە بری (فیتگنشتاین 1889-1951) بیر دەکاتەوە، ئەو یەکەی ئەو ملکەچی دەبێ جگە لە زمان هیچی دیکە نییە، ئێمە هەموومان میراتگری (وارسی) فۆرمەلەکەرێکی نادیارین، بەڵام (کەس) قسان ناکات، قسەکەر لە چوارچێوەی سیستەم□کدایە چ لە دەرەوە بێ، چ لە ناوەوە. منی قسەکەر تەنها چارەسەری ئەو مانایە دەکات، کە دەیەوێت گوزارشتی لێبکات، ئەویش لە رێگای شیانەی گوزارشتکردنێك، کە زمان ملکەچی دەبێت! بەڵام ناتوانین بڵێین زمان پەیوەندی بە دایك و بنەما و ماناوە نییە… ئەوەش پەیوەندی بە دوو پرۆسە لە پرۆسەکانی بەکارەێنانی زمانەوە دەکات، یەکەمیان دەرەکییە و خۆی لە مامەڵەکردن لەگەڵ ئاماژەکاندا دەبینێتەوە، دووەمیان ناوەکییە، لە تێگەیشتنی ئاماژە ناوبراوەکانەوە دێتە بەرهەم، (دایك، بنەما، مانا) هەمیشە لای کراوس خیانەتی لێدەکرێت، لای لاکان دەکەوێتە نێو دڵەڕاوکێی منداڵی بەر ئاوێنە و لەلایەن فیتگنشتاین دەکەوێتە نێو فەلسەفەی زمانەوە بەو مانایەی کە فەلسەفە رزگارکردنی زمانە لە خراپ بەکارەێنان و گێڕانەوەیەتی بۆ پێورە دروستەکەی لە ژیانی رۆژانەدا، بەو مانایەی کە روونکردنەوەی لۆجیکییانەی بیرۆکەکانە، بەو مانایەی کە چالاکی تەئویلکردنی گەمە زمانییەکانە، بەو مانایەی کە هیرمینۆتیکایە نەك گەیاندنی حەقیقەت.

لە کتێبی (تراکتاتوس -tractatus- پەیامی لۆجیکی فەلسەفی، کە ساڵی 1921 بڵاوبۆتەوە) فیتگنشتاین ئەوە روون دەکاتەوە کە فەلسەفە چارەسەری بیرکردنەوە دەکات و کۆی فەلسەفەش رەخنەگرتنە لە زمان، زمانیش وێنەگرتنی جیهانی گەردیلەکانە، جیهانیش هەمووی ئەوەیە کە

بە دەست دێت، یان کۆمەڵێك فاکتە نەك کۆمەڵێك شت، پێوانەی فاکتیش مانایە، پێوانەی راستی و دروستی ماناش دەکەوێتە بەرانبەر رستەی زمانەوانی مانادارەوە، رستەیەك کە هەمیشە فاکت دەگەیەنێت و وەسفی فاکت دەکات. کەواتە لێرەدا هەرگیز مەسەلە، یان دۆزێکی فەلسەفی نییە هەڵە بێت، بەڵکو هەندێ مەسەلە و دۆز هەن مانایان نییە، لەوێوە بۆ مانان کە لە لۆجیکی زمان تێنەگەیشتوون.

بێگومان پەیوەندی فەلسەفە و لۆجیك بە واقیعەوە لەسەر راستی و درۆ ناوەستێ، بەڵکو بایەخ بە یاسا و رێساکانی زمان و دووری و نزیکییان لە زانستی دەلالەتەکان دەدات، بایەخ بە مەسەلەی مانا و بێ مانایی دەدات. مادام جیهان ئەوە بێت، کە زمانی ئێمە توانای دەربڕینی هەیە، ئەوە پێوەری بوونی جیهانیش زمانە، سنوری زمانم سنوری جیهانەکەمە. فەلسەفەی زمان پێش هەموو شتێك بەرگری لەو سیحرە دەکات، کە شێوەکانی تەعبیرکردن یان گوزارەکردن دەیخەنەوە، ئەوەش پەیوەندی بە تاکە میتۆدێکی دیاریکراوی فەلسەفەوە نییە، چونکە فەلسەفە یەك میتۆد بەڕێوەی نابات، بەڵکو فەلسەفە لە کۆمەڵێك میتۆد پێکهاتووە، فەلسەفە رێگای جۆراوجۆری هەیە، فەلسەفەی زمان جگە لە رێگای بەدواداگەڕان شتێکی دیکە نییە، بڕوابوون بە یەك تیۆریی، جگە لە داخستنی ئاسۆکان شتێکمان پێنادات، مەرجی بیرکردنەوەی ئازاد بە کرانەوەی ئاسۆکانەوە بەندە، کرانەوەش رۆحی فەلسەفەیە، هەمیشە لە نێوان میتۆد و بابەت کۆمەڵێ جیاوازی هەیە، بەڵام رێگای بە دواداگەڕانی ئەو جیاوازییانە لە پرسەوە سەرچاوە دەگرێت، وەڵامی فەلسەفە هەمیشە لە رێگای خستنە رووی پرسیارێکی دیکەوەیە.

زمان لای فیتگنشتاین رێگایە بەرەو مەعریفە، هۆیەکە بۆ تێگەیشتن لە دروستبوونی مانا لە نێو گوتاردا، بەپێی ئەو پەیوەندییە ناوەکییە یان بە هۆی ئەو هاوسەنگییەی نێوان زمان و بیرکردنەوە، هیچ بیرکردنەوە و مەعریفەیەك ناکەوێتە دەرەوەی زمانەوە، هیچ زمانێك نییە بکەوێتە دەرەوەی بیرکردنەوە و مەعریفەوە، کەواتە هەموو شتێك لە ناو زماندا روو دەدات! بەڵام (جۆن سیرل) بیرکردنەوەیەکی دیکەی هەیە و پێیوایە تێگەیشتنی زمان هەر دەبێ یەکەمجار بە تێگەیشتنی عەقڵدا بڕوات، ئەو بڕوایە بەرەو ئەوەمان دەبات، کە عەقڵ بخەینە پێش زمانەوە! ئەوەش تەواو پێچەوانەی لاکان و کراوس و فیتگنشتاینە، چونکە جۆن سیرل پێیوایە ناشێ تەنها بەو شێوە سادەیە سەیری زمان بکەین، کە فیکرەیە و لە رێگای وشەوە بە ئەویدیکە دەگات، چونکە دەشێ بەبێ وشەش بڕوا بە هەندێ شت بهێنین، بۆ نموونە برسێتی یان

هەستکردن… لێرەدا وەڵامی پرسیاری زمان چۆن بە واقیعەوە پەیوەست دەبێت، ئەوە نییە کە لە ڕێگای نواندنەوە بە ئەنجام دەگات، بەڵکو ئەوەیە کە زمان بە هۆی ماناوە بە واقیعەوە دەلکێ، ئەو پەیوەستبوونەش عەقڵی نیازخواز بەسەر دەنگ و ئاماژە دەیسەپێنێ. هەر لەسەر ئەو بنەمایەش مانا شێوەیەکی نیازئامێزی هەڵێنجراوە، واتە کۆدی تێگەیشتنی مانا ئەوەیە کە نیازخوازی ئەسڵی یان ناوەکی لە فیکری قسەکەردا بۆ وشە و ئاماژە و رەمز دەگۆڕێت.

نیازخوازی واتە ئەوە منم قسان بە زمان دەکەم، زمان نیازی من دەگەیەنێت، من زمان ئاراستە دەکەم… کەواتە وەك چۆن دەشێ قسەکەر نیازی خۆی لە قسەکردندا هەبێت، لەپاڵ ئەوەشدا دەشێ ئەو نیازە تەقلیدییەش بەکار بهێنێ کە لە وشەکان و رستەکانی نێو زمانێکی (دیاریکراو)دا هەیە. بەمجۆرەش کردەیەکی نیازئامێز(من قسان بە زمان دەکەم) بەجێدەهێنێ و کۆی ئەو تێگەیشتنەش بە پێبوونی ماناوە بەندە. بە مانایەکی دیکە بەرهەمی دەنگەکان لە زماندا بەشێکە لە مەرجی تێربوونی ئەو نیازەی کە لە دروستکردنی گوتراودایە، واتە کاتێك قسەکەر گوتراوێکی واتادار دروست دەکات، ئەو کاتەیە کە مەرجی پێبوون دەخاتە سەر دەنگ و ئاماژەکان.

لێرەدا بە قسەی (جۆن سیرل) دەکەوینە نێوان دوو مەرجی تێربوون.. یەکەم مەرجی تێربوونی گوتراوە، دووەم مەرجی تێربوونی دەنگ و ئاماژەیە. بەو مانایەش گوتراوی واتادار ئەوەیە کە مەرجی تێربوون بەسەر مەرجی تێربووندا دەسەپێنێت، بۆ نموونە رستەی: باران دەبارێت. هەڵگری مەرجی تێربوونی جۆراوجۆرە، یەکەمیان ئەوەیە کە نیازی قسەکەر بەجێدەهێنێت و ئەو گوتنەش مەرجی بەشێك لە رستەکە تێر دەکات، دووەم لەبەر ئەوەی هەر تەنها مەبەست قسەکردن نییە، واتە لەبەر ئەوەی کردەی (بارین) لەخۆ دەگرێت، کەواتە ئەو گوتنە مەرجی تایبەت بەخۆیشی هەیە و ئەو تێربوونەش تەواو نابێت هەتا باران نەبارێت، ئەگەر باران باری کەواتە مەرجی تێربوونی گوتراو حەقیقییە، بەڵام ئەگەر نەبارێت درۆ دەردەچێت.

هەولێر 21/3/2016

سەرچاوە و پەراوێزەکان:

کۆڵـان کۆڵـان گێڕانـەوە —60—…
کەریم کاکە

60

سەید مارف، سەدەیەکی ئاودیوکردبوو، بێ چاویلکە کتێبی دەخوێندەوە
سەید مەندێ، بە دووعا کچێکی بردەوە
حاجی مستێ، لە هەشتا ساڵی هۆبەی تەواوکرد

پێمان بە پایزەوە، دەستمان لە ناو زستانە..
ئەوە قسەی گوڵی کۆسارانە، ئەو گوڵەی لەپڕ سەری خۆی هەڵگرت و نەمزانی گەیشتە چ کۆسارێك، وا بزانم ساڵەکە تەڕو تووشی و سەرما وسۆلەی لە ساڵان زووتر هێنا، لەوەوە ئەو قسەیەی کرد، بەڵام هەر مـن نـا وا تێـدەگەم کـەس لـەو دەسـت و پێـیـە تێنەگەیشـت، لـەوەش دەرچووبوو، لەو بارەیەوە پرسیاری لێبکەیت و وەڵامت بداتەوە، هەرچیت لێپرسیبا، وەڵامەکەی:
دەمکوژێت، ئەوشۆ (…) دەمکوژێت..
بەر لە سەربردەی تازەی گوڵی کۆساران، سەردانێ هەیە بۆ ماڵی سەید مارف، پیری سوارچاکان دەستی راستی بە گۆپاڵەوە، جاروباریش لە نزیککەوتنەوە لە کەند و قۆرت و کۆسپان دەستی چەپی دەخستە سەر شانم، دەیگۆ:
کەریمی خۆم، ئاگات لە خۆ بێ نەکەوی
وەرامی من دیارە:
باپیرە من ناکەوم..
جارێکیان گوتی:
کوڕم مەبەستم ئەوەیە من نەکەوم، ئاخر بکەوم، دوور نیە تۆش لەگەڵ خۆم بکەوێنم..
نێوان ماڵی ئێمەو و ماڵی سەید مارف هەر جغارەخۆرێك دەبێ، بەڵام تا گەیشتینێ لە سێ چوار جێ پشوومان دا، لە سەر چیچکان یان لە سەر خڕکە بەردێك دادەنیشتین، بیرمە باران نم نم دەباری و زەوی تەواو تەڕ نەبوو، لە نانی رشاو دەچوو، پیری سوارچاکان چوار پێنج جغارەی کێشا، یەکەم جارمە لەگەڵی بێمە گۆڕستان، پلکە عەیشێی مجێور لە هەیوانی ماڵەکەی سەید مارف روو لە رێ، وەك بڵێی لە پێشوازی پیری سوارچاکان بێ، راوەستاوە، رەنگە پرسیبێتی:
مام حاجی، بۆ لای کێ هاتی؟
ئاخر وەڵامی پیری سوارچاکانم لەبیرە:

کچم، تا من برادەری سەید مارف بووم، تۆ لە کوێ بووی؟ ئەگەر چێلە و ژن و منی لە کن نیە دەمەوێ بچمە خزمەتی..
لە دووی پیری سوارچاکان پێم نایە ناو چاوە کەسکەکەی سەید مارف، جاری ئێکمە بچمە ژوورێ، پێشتر جارێ دوو لە پەنجەرەکەوە تەماشای سەید مارفی لە ناو کەسکایەتی راکشاوم کردبوو، زۆر بە پارێز و بە ڕێزەوە، تۆ بڵێ بە ترسەوە لە سەید مارف نزیکدەبوومەوە، لە پێ ڕووناکیەك… ئەو چاکە لە دیدی منەوە زۆر پیرۆز بوو، پیرۆزتر لە خێ پیاوچاکان، دوور نیە لە پەیامبەریش بە پیرۆزترم زانیبێ، ئاخر بەلاشاوەییەکان هێندەی ناوی ویان دێنا، ناوی خوداو پێغەمبەریان بە زاردا نەدەهات، سوێندی گەورەیان(بە سەید مارف) بوو، دیارە سوێندیتری گەورەش هەبوو(بەو ئاسمانە، بەو ڕۆژە، بەو ئاگرە، بەو زادە، بەو عەردە، بە غەوسی ماڵ لە بەغدایێ، بە وەیسی قەرەنی، بە چاکی بن عەردی، بە سەری بابم، بە گڵکۆی جوانەمەرگ، بە گڵکۆی…..) دیارە لە چاو ئەوانە کەمتر سوێند بە خوداو دوا پێغەمبەرەکەی دەخورا، بۆچی وا بوو؟ کەس نەیدەزانی، بەڵام شاتکە شێت وەڵامی هەبوو، حەمەد مەستان لێپرسیبوو، ئەو دووە فشە وگاڵتەیان لە نێوان هەبوو، پرسیبووی:
ئەرێ شاتکە، باشە، خوا خوایە، بە من ناڵێی ئەو خەڵکە بۆچی سوێند بەو شتانە دەخۆن؟
گوتبووی:
حەمەد، لە من وابوو، تۆ شتەك تێدەگەی، نەمزانی لە مێردەکەم هێڵوهوێتری، برا خەڵك سوێند بە کەسێك دەخۆن لێیانەوە نزیك بێ و دەستیان بیگاتێ..
مەستان گوتبووی:
من قسەی وا بکەم، گەڵەك بەردبارانم دەکەن، لە کن خەڵك وا مەڵێ، دەنا دەرپێت لە پێ دەکەنەوە.. بەڵام دیارە تۆ شێتی لێیە..
شاتکە شێت گوتبووی:
گەڵەك گووی ئاودەستێی خوارد و تێش گووی ناو شووشەکەی دەستت..
دەڵێن مەستان لەگەڵ بیستنی گووی ناو شووشە، تێیهەڵکردبووە:
دڵێ پێ عارەق گەڵەك و ئاسمان دەهێنێ
بەزمی مەستی دڵی شاتکە دەلەرزێنێ
د شاتکە شێتیش بۆ زیادکردبوو:
بنکراسی ژنیشت حاجی لەقلەق دەیڕفێنێ..
ئێی من گەیشتمە کوێ! دەڵێی ئێدانەوەم نیە، لاتم تێپەڕاند، بمبوورە خوێنەر، دەبوو لەگەڵ پیری سوارچاکان لە ماڵی سەید مارف… دوور نیە لە ترسی ڕووناکیەکە بووبێت، ئێم نەدابێتەوە، ئێ، ڕووناکیەك کە هەر لە (نوور)ی سەید مارف دەچوو، دەبێت بڵێم من لە خەونێ

رووناهیی سەید مارفم دیتبوو، رووناهیەك هیچ برووسکەیەکی ئاسمان، هیچ ئاگرکەوتنەوەیەك لە زەوی ئەو رووناهیەی نیە، لەپێ نوورێك ماڵی سەید مارف، پیری سوارچاکانی رووناککردەوە، مجێورەکە لە دەرێ بوو، نازانم ئەوی رووناك کردەوە یان نا، رووناك رووناك، هەرگیز رووی پیری سوارچاکانم بەو روونی و رووناکیە نەدیتووە، پیری سوارچاکان رووناك رووناك، دەتگوت لە لایتەکەی کاك حووجی مێردی دادە پنچکەوە هاتووە، ئەو پیاوە لایتێکی گەورەی زۆر رووناکی هەبوو، بە حەفت ترومبێل رووناکایی ئەویان نەبوو، لە تاریکە شەوانی پێش گەیشتنی کارەبا لە سەر بانی خۆیانەوە لێیدەدا گۆڕستانی سەید مارفی رووناك دەکردەوە، رووی پیری سوارچاکان بە نووری سەید مارف وا رووناك بۆوە، لەگەڵ رووناکیەکەش گرمەیەکی گۆڕستانهەژێن هات، دڵنیابووم کە گۆڕەکەی سەید مارف شەقبووە، بیستبووم کاتێ گۆڕ شەقدەبێ دەنگی گەورە دێنێ، بەڵام لە ترسان نەوێرام تەماشا بکەم، لە دیتنی رووناکی و بیستنی گرمە، یەك بە دەنگی خۆم زیڕاندم و خۆم هەڵدایە باوەشی پیری سوارچاکان، بۆ ئاگا لەوەی من لە باوەشی وی جۆمنابێتەوە، ئاخر تەماشایکەن، ئەو چی وای لێنەماوەتەوە، لەڕولاواز، بیدەیتە دەست رەشەبا، یان بایەکی کەمێ توند، وەك پەڕەمووچە بە ئاسمان دەکەوێ، تەواویش کووڕ بۆتەوە دەڵێی گۆمکی گۆچانێیە، منیش هەینێ راستە منداڵ بووم، بەڵام باش هەڵمدابوو، خەپە و قەڵەو بووم، دوو سێ پیری سوارچاکانم دەکێشا..
ئێ، با لە نوورەکە دوورنەکەومەوە، پیری سوارچاکان بە لادا هات، خۆی بە کۆڵ گرتەوە، خوا کردی نەکەوت، دەستی گۆچانی نا، ئەویدی خستە سەر شانم:

ئای، شێرەکەی باپیرە، ترسای! چما تۆ یەکەم جارە شتی وا ببینی؟

لە ترسا دەنگم نووسا، بە ئاستەم دەهات، ویستم بڵێم، بەڵام لە دڵی خۆم گوتم:

باپیرە، نا، نەمدیتووە، راستە من لە خەونێ (نوور)ی سەید مارفم دیتووە، بەڵام وا رووناك و بە دەنگ و ترسناك نەبووە، ناك من یەکەم جارمە بۆمە ژوورەکەی سەیدا مارف و لە نزیکەوە رووناکایی وی ببینم..

کەمێك هاتمەوە سەرەخۆ، چاو لە سەید مارف دەگێڕم، بزانم لە کوێ راوەستاوە، ئاخر دڵنیابووم لە گۆڕ هاتۆتە دەرێ، چاوم کەوتە سەر گۆڕەکەی، وەك خۆیەتی، کەلێن و شەقی لێنەبووە، ئەدی ئەوە چ بوو!! برووسکەیەك و گرمەیەکیدیش. ئای!! ئەوجارەیان هێندە نەترسام، بەڵام راچڵەکیم، لەو ساتە هاتینە دەرێ، پیری سوارچاکان گوتی:

کوڕم، بە من ناڵێی تۆ بۆ لە گرمە و برووسکەی هەورێ دەترسێی؟!

ئای، چما ئەوەی من دیتم و بیستم لە هەورەوە بوو! تا درەنگیش

باوەڕمنەدەكرد..
باران هێشتا نم نم دەبارێ، بیرمە پیری سوارچاكان لە پلكە ئایشێی مجێوری پرسی:
ئەدی گۆڕی سەید مەندێ لە كوێیە؟
نیشانیدایین، بە دیوی رۆژهەڵاتدا چەند گۆڕێ لە سەید مارف دوورە، پیری سوارچاكان گوتی:
با سەرێك لەویش بدەم، جارێك لامداوەتە ماڵیان و نان و دۆیەكم خواردووە..
چووینە سەر گۆڕەكەی، خوێندمەوە، لە سەر كێلەكەی سەید مەندێم خوێندەوە، لە هاتنەوە، پیری سوار چاكان روو لە سەید مارف:
سەیدی من، بیرتە هەر جارێ دەهاتمە باداوە مێوانی تۆ دەبووم، مەلا فەندی چەند برادەرم بوو، بەڵام تا ماڵە چكۆلەكەی تۆ هەبا، نەدەبوومە مێوانی كۆشكەكەی وی، سەیدی من، دامناوە بە مردوویش بۆمە خزمەتت، لە قوژبنێك جێمبكەوە..
لەو قسەیەی پیری سوارچاكانەوە كەتێكەڵ بە دەنگی باران هاتە گوێم، بێنە بەر چاوی خۆت پیرێكی سەرەوەی سەد و منداڵێكی سەرەتایی، لە بن باران لە ماڵی سەید مارفەوە، لە گۆڕستانەوە بۆ ماڵ دەگەڕێنەوە، پیرێك چاو لە جێی گۆڕی خۆی دەگێڕێ، منداڵێكیش ئەوەی بیری لێنەكاتەوە مردنە، ئا، لەو قسەیەوە گێژتر كەوتمە ئەو گێژەنی ئەندێشەیەوە كە لە ناو رووناكیەكەی ماڵی سەید مارفەوە كەوتووبووم، گێژەنێك پێشتر لە خەون و خەیاڵیش تووشی نەبووبووم، لەو گێژەنە دەچوو كە چەند جارێ لە دوورەوە و بە ترسەوە تێڕوانیبوو، مەبەستم گێژەنی رووبارەكەی بەلاشاوەیە كە لە بن شەستمەتری، لەو جێیەی رووبار لە رێی دوو سێ لوولەی گەورەی بن جادەوە بە زەحمەت خۆی ئاویدیوی سەیداوە دەكرد و لەوێشەوە بە ئاسانی دەگەیشتە بن پردی گامێشەوانان و سەیداوەی بەجێدەهێشت، ئا لەوێ لە پێش لوولەكان، ئاو گێژەنێكی دەداك زۆر ترسناك، كەرتكە چیات تێهاویشتبا لە گیسك سووكتر گێژی پێدەدا، جارێ گیسكێ لە سەر جادەوە كەوتە ناوی، دەتگوت گلۆڵە مووە گێژی پێدەدا…
من لە قسەی پیری سوارچاكان و رووناكیەكەوە وەك گیسكەكە كەوتبوومە گێژەنەوە، گێژەنی ئەندێشەو بیركردنەوە، تۆ بڵێی پیری سوارچاكان بمرێ! ئەو بمرێ من چی بكەم! نا، ئەو پیرە هی مردن نیە، راستە مردن هەیە و زۆر كەس مردوون، بەڵام نابێ باپیریشم بچێتە رێزی مردووانەوە، خوایە، شتی وا نەكەیت، ئەگەر لە دەستی تۆیە ئەو كارە نەكەیت، پیری سوارچاكان با هەر لە ماڵی ئێمە بێ، بۆ بن عەردی مەبە.

ئیدی لە گێژەنی بیرکردنەوەم، باشە پیری سوارچاکان چۆن سەید مارفی دیوە و لە ماڵی ئەو ماوەتەوە! تۆ بڵێی سەید مارفیش رۆژێك لە رۆژان وەك پیری سوارچاکان بە سەر زەویەوە بووبێت و قسەی کردبێت و خواردبێتی و خواردبێتیەوە و خەوتبێ و.. نا، رێی تێناچێ، پیاوچاکێکی وا، پیرۆزێکی وا ناکرێ وەك ئێمە بووبێ و وەك ئێمە قسەی کردبێ، نا هەبێ نەبێ پیری سوارچاکان تێکچووە، دەنا ئەو قسانە ناکات، دڵنیام لە باداوە چاوی بە سەید مارف نەکەوتووە، نا، سەید مارف هەرگیز ماڵی لە باداوە نەبووە، ماڵی لە هیچ جێیەکی سەر زەوی نەبووە، لەوەتەی هەیە هەر لەو شوێنەیە و هەر کەسێك هاواری بۆ بکات لە شێوەی تارماییەك دەیگاتێ و یارمەتی دەدات، ئاخر گوێم لە زۆر بەلاشاوەیی دەبوو دەیانگوت:

سەید مارف، من تەنێ هانا بۆ تۆ دێنم، هەر تۆ بە هانامەوە دێیت..

لە رێی رێك لەو جێیەی دواتر دارتێلێکی زۆر بڵند هێندەی دوو دارتێل بڵندتریشی لێ قیتبۆوە و لە سەری سەرەوەی دوو سێ شتی گەورەی لە شێوەی زەنگول یان رەحەتیی گەورەی پێوەکراو، ناوە ناوە دەنگێکی ترسناکیان لێوە دەهات، ئەوە نیشانەی هاتنی فڕۆکەی ئێران بوو، خەڵك جێ نەدەما خۆی لێبشارنەوە، ئێ لەوێ، پیری سوار چاکان لە سەر پارچە ئاسنێ کە نازانم لە ئاسمانەوە کەوتبوو یان جێیەکەوە گەیشتبووە ئەوێ، دانیشتین، باران لێیکردۆتەوە، بەڵام هەر هەور و لێڵە، پیری سوارچاکان و کەوتە گێڕانەوەی سەید مارف و سەید مەندێ، گێڕانەوی دڵکێشی وی منی لە گێژەنێ دەرهێنا و بە دیاریەوە بوومە قوتابیەکی گوێڕایەڵ و رستە رستە قسەکانیم ئەزبەرکرد، بەڵام دوای ئەو هەموو ساڵە شتێکی کەمیم لەبیرە:

((سەید مارف، چ سەیدێ بوو، لەوەتەی خودا سەیدی هێناوەتە دنیایێ، سەیدی وا نەبووە و نابێتەوە، بە قەد ئەرد و ئاسمان میهرەبان بوو، لە زانست لە دەریا پڕتر بوو، لێرە لە باداوە دادەنیشت، بەو پیریەش لە ئۆستای من پیرتریش بوو، بێ چاویلکە کتێبی دەخوێندەوە، بڕواناکەم نە لە کەس تووڕە بووبێ و نە کەس لێی تووڕە بووبێ، جارێك نەبێ، دڵی لە ئاغایەك دەشکێ، ماڵ بەجێدیلێ و دەچێتە گوندێك، بەڵام شەوەکەی ئاغا خەوێکی وا دەبینێ، سبەی زوو کۆمەڵێ پیاو دەنێرێ و بە تکاو پاڕانەوە سەید مارف دەهێننەوە، من ساڵی دوو سێ جار دەچوومە خزمەتی، دیداری سەید مارف وەك دیداری پێغەمبەران وابوو، تۆبە! من نەچوومەتە دیداری ئەوان، بەڵام هەر دەبێ وەك دیداری سەید مارف بووبێ، ئای، تۆبە، ئەوە من چی دەڵێم!

سەید مارف لە ژیانی دووعای خراپی بە زاردا نەهاتووە، وەك سەید مەندێ نەبوو بە دوای دووعای باش، دووعای خراپیش بنێرێ، ئا، سەید مەندێ شتی وای دەکرد، جارێك دوو چوومەتە ماڵی ئەو سەیدەش بەڵام

بەر دڵم نەکەوت…))

پیری سوارچاکان شتێکی لە سەید مەندێ گێڕایەوە:

(لەو گوندانەی خوارێ، توورەقە نازانم کوێ، کچە عازەبێ لە جێ دەکەوێ، بە داو و دەرمان و نووشتە و کشتەکی دنیا سەرپێ ناکەوێ، دووعای سەید مارفیش گیر نابێ، سەید مەندێ دەڵێتە دایکی کچە:

کچەکەت بۆ چاکدەکەمەوە بەڵام شتێکم دەوێ…

دایکە دەڵێ:

قوربانی جدت بم، هەرچیت بوێ، بیبە، سەرمان پێوە نیە..

سەید مەندێ دەڵێ:

کچەکەت..

دایکە رازی دەبێ، ئێ، سەید مەندێ چ دەکات، چ دووعایەك دەخوێنێ، کەس نازانێ، بەڵام دوای دوو سێ ڕۆژ کچە لە جێ دێتە دەرێ و بە بەر چاوی گوندەوە لە جاران بە لەنجەولارتر بە ڕێدا دەڕوا، دوای چەند حەفتەیەك سەید مەندێ هەواڵ دەنێرێ:

کەنگێ بێمە داخوازی کچەکەتان؟

دایکی کچە وای وەڵام دەداتەوە:

سەیدی گەورە، خۆ نەتۆ نە من بە راستیمان نەبوو، ئاخر تۆ چوار تەمەنی کچەکەمت هەیە، تۆ و ژنیان گوتووە!

دیارە سەید مەندێ لە هەشتا نزیکدەکەوتەوە، سەید تووڕە دەبێ و دەڵێ:

بەو خودایەی لە سەر سەرانە، لێم مارە نەکەیت، وەك خۆی لێدەکەمەوە.

ماڵی کچە بە فشەی وەردەگرن و نە بە ئا نە بە نا، وەڵامی نادەنەوە، حەفتە وەرناسووڕێتەوە، کچە تووشی هەمان نەخۆشی دەبێتەوە و لە سەر پشت دەکەوێ و ناتوانێ خۆی بسووڕێنێ، ئەوجا ما ئەوەی دایکە دەستەودامێنی سەید مەندێ ببێتەوە، سەید چاکیدەکاتەوە و مارەی دەکات و منداڵیشی لێیدەبێت….))

بە دووری مەبینە، لەو گێڕانەوەیەی پیری سوارچاکانەوە، لە منی منداڵەوە سەید و پیاوچاك شتێك لە گومانیان تێکەوتبێ، ئاخر پێشتر ئەوانە بۆ من ئاسمانی بوون، هەوای زەویان بەر نەکەوتبوو، لە چاکە پتر چ جێیان بە چ نەکەوتبوو، پیاوچاك و تووکی خراپ!! پیاوچاك و لە باداوا ژیان و مێوانداری!! لە دڵی خۆم دەمگوتەوە:

پیری سوارچاکان مێوانی سەید مارف بووە، پێکەوە قسەیان کردووە؟ نانیان خواردووە، سەید مارف دانیشتووە و کتێبی خوێندۆتەوە؟ ئەگەر وابێ، واتە مرۆڤ بووە!! ئەدی سەید مەندێ! چما ئیشی واشی کردووە! ئەگەر گوێی کێساران گەڵەکی بە سەر خۆی وەرنەکردبا، چ دوور نەبوو من لەو نێوانە، ڕێی ماڵێ و سەید مارف سەرگەردان بام، بەڵام بەر

لە هاواری گوڵی کۆساران، وەك نوێژ لە سەرمە دانیشتنەکەی پیری سوارچاکان بگێڕمەوە، دیارە ئەو پیاوە دانیشتنی ئاسایی، ئەوەی من و تۆ دادەنیشین، ناتوانێ دانیشێ، بۆیە دڵنیام، گێڕانەوەی سەرهاتی سەید مارف و سەید مەندێ کە لە سەر ئاسنەکە گێڕایەوە، کەمتر لە جغارە خۆرێکی ویستووە، ئەگەر کۆڕان لەگەڵم بووبن، وەبیرتان دێتەوە، ماین چۆنچۆنی پیری سوارچاکانی هەڵدا و پشتی گردەبۆ شکا، شکانێك ئەحمەد تەبیبی هەولێرێی بابی فواد ئەحمەدی(ئەرێ ئەی بە زولف و پەرچەم) بۆی نەهاتەوە جێ..

پیری سوارچاکان دوای ئەو گلانە ، یان دەبوو بە پێوە بوەستێ، یاخود پاڵکەوێ، پاڵکەوتنێ، مەگەر منی هەینێی دە دوازدە ساڵە و ئێستای نیو سەدە، دەنا کێ دەتوانێ وێنەکەی بکێشێتەوە، ئاخر جگە لە من کەس نیە ئەو سوارچاکە بنووسێتەوە، بەرێ خۆ دەنێ بەو شێوەیە پاڵدەکەوت:

ئەوەتا لە سەر پشتە، بالیفێ لەبن بنی هەردوو چۆکی، دوو چێك هێندەی ئاستی سەری بڵندبێتەوە، ئاخر بالیفێکیش وا لە بن شان و ملی، بالیفێکەیەکیش لە نیوان سەری و دیوارە، کەواتە پیری سوارچاکان هەمیشە سەری بە دیوارەیەوە، ئیدی ئەوەیە دانیشتنی پیری سوارچاکان، خۆی گۆتەنی:

خوایە، کەس وەك من دانەنیشێنیت..

هاوارەکەی گولی کۆساران، لەرزی خستە دەست و گۆچانی پیری سوارچاکانەوە، پێشتر نەمدیتبوو بلەرزێ، نا پیری سوارچاکان کەس نەیدیتبوو بلەرزێ، ناهەقی نەبوو بلەرزێ، دەزانی هاوارەکەی گوڵی کۆساران چ هاوارێ بوو! کێ هاواری وای بیستووە و دەبیستێ، مەگەر حاجی مستێ لە ژنەکەی خۆی ببیستێ، ئێی! حاجی مستێ لە جێیەکی خراپ هاتە ناو قسانەوە، ناچارم کەمێك لە هاوارەکەی گوڵی کۆساران دوورکەومەوە و لە زاری چەتۆی سەرناس شتێك لەو مستێیە بگێڕمەوە:

حاجی مستێ تەمەنی گەیشتبووە هەشتا، بەڵام وەك دەڵێن ئەسبابەکەی بەکاربووە هێشتا، لەو زوورگانەی پشت کەسنەزان لە ناو رەشماڵ دەبن، ئێوارەیەك لەرزێکی کەمی لێبووە،کوڕەکانی خڕدەکاتەوە، حەفت کوڕی دەبێ، دەڵێ: شتێك هەیە دەمەوێ پێتانبڵێم..

کوڕەکان تێدەگەن کە باوکیان لە سەر مردنە و دەیەوێ راسپاردەی خۆی بگەیەنێ، کوڕە گچکە دەڵێ:

بابە، توخوا، باسی مردن مەکە، تۆ هێشتا زۆرت ماوە..

حاجی مستێ دەڵێ:

کوڕم دەزانم، ما دەزانن ئەمن هەنگێم لێ چ بانگکردیە؟!

کەس قسە ناکات، حاجی مستێ دەڵێ:

کوڕم، ئەمن دەمهەوێ هێبە تەواوکەم، هێبە!

کوڕەکان هۆپێك لە خۆیان دەزانن، یەکیان بە چرپە دەڵێ:
بە خودای بابمان شێت بووە..
مستێ دیارە لە بیستن لە تیرەی مشکە، دەڵێ:
کوڕم، شێت نەبوومە، ژنەکی جەحێلم لۆ ببیننەوە، تا دوو براتان لۆ زیاد بێت و هۆبە تەواو بێت..
لەو ساتە ژنە پیرەکەی حاجی مستێ کە هەر هێندەی گلۆڵە مووێکی لێ ماوەتەوە، هاوارێك هاواردەکات، لە چیای کێشکێ گوێیان لێی دەبێت، ئیدی مستێ ژنەکی دەڤەری کێشکێ دێنێ و منداڵیشی دەبێت، دەڵێن، دواتر لە سەرە مەرگ بە کوڕەکانی گوتبوو:
دوای من کەستان گومانتان لە زڕدایکتان نەبێ، دوور نیە دوای من برایەکیترتان بداتێ، چوونکێ دوونێ شەوێ سەرجێییم لەگەڵی کردووە!
با بە هاواری گوڵی کۆسارانەوە بچین و بزانین هاوارەکەی…

دەردە کـــورد … عەبـــدولڕەحمان فەرهادی

خەریکە بڵێم کورد بوون دەردێکی کوشندەیە و ئەم ناوونیشانەی سەرەوەش لە کتێبێکی مەڕحووم مەحموود زامدار وەرگیراوە کە باسی لەو دەردانە کردووە. کورد میللەتێکی زیندوو کوژی مردوو پەرستە، ئەم پەندە لەخۆڕا لەناو خەڵکدا نەهاتووەتە گوتن، دەسەڵاتدارانی کورد بە درێژایی مێژوو لەڕاست میللەتەکەیان تا ئەوپەڕی بێوەفایی و بێهودەییان نواندووە.

تاکی بەتوانا و داهێنەرانی کورد لە بوارە جۆراوجۆرەکان تا لە ژیاندان، بەهۆی دژایەتی و ڕەزاڵەت و کێشە لابەلاکان و خەمی گەورە و نالەباریی ژیان، یان دەبێ سەر هەڵگرن یان بە خەون و خولیاو برسێتی و کێشەی بێماناوە سەربنێنەوە، تا زیندووی دەتهاڕن، سەرکوتت دەکەن، لەبرسانت دەکوژن، ڕێگریت لێ دەکەن، بەرپێنەت دەدەنێ و خەریکی مل شکاندنتن، وەختێ کەلەواز دەبییەوە و سەرت ئاودیو دەبێ، ئیتر کەسانێك دێن لە شینوشەپۆڕان دەدەن، کورد دەڵێ هەر شەڕەو بۆ جوامێرێکە، چەند جوامێرێك دێن لەسەر کەلاکت دەگرین و یاری وشەسازیی بە مەدحوسەناتەوە دەکەن و لە هوورگیشیان دەئاخنن.

یادی بەخێر مەحموود زامدار گێڕایەوە: بیرمە چەند مانگێك بەر لە مردنی، خوالێخۆشبوو حەسەنی جزیریی هونەرمەندی گەورە و نابینا و دەنگخۆشی ناودارم لە بەغدا لەناو پاس بینی کە یەکێك دەستی گرتبوو، ئەو پیاوە گەورەیە لەناو پاسەکە سواڵی دەکرد و دواتریش کە سەری نایەوە، لە بێکەسیان شارەوانیی بەغدا کە پێی دەڵێن (امانە عاصمە‌) ئەو و نەسرین شێروان یشی ناشت و ئێستاشی لەگەڵدا بێ کەس نازانێ گۆڕیان لە کوێیە.

چەند ساڵێك لەوەبەر لەو هەولێرە، ئێوارەیەکیان لەگەڵ کاك حاکم شاکر ڕۆژبەیانی بۆ کات بەسەربردن، خەریکی کۆنکان بووین، کاك شاکر ئەو وەختە بەڕێوەبەری گشتیی دیوانی وەزارەتی ڕۆشنبیری بوو، زەنگی مۆبایلەکەی لێیدا و کە وەرامی دایەوە دیار بوو جەنابی کاك فەلەکەدین کاکەییی وەزیری ڕۆشنبیری بوو و هەواڵی ئەوەی پێ ڕاگەیاند کە هونەرمەند سەڵاح داودە مردووە، هەواڵەکە ناخۆش بوو و خەمگینی کردین، چەند ڕۆژێك لەمەوبەر لە ڕیپۆرتاجێکدا ماڵەکەی سەڵاح داودە م لە شاشەیەکدا بینی کە لە گەڕەکێکی میللیی پەرپووتی کەرکووك لە خانووچکەیەکی دیوار بلۆك بەدەرەوەی تەنگوتریسکدا دەژیا، ئەو شوێنە شایستەی ئەو نەبوو، من ئەوکات کۆڵێ خەمم خوارد کە بۆ دەبێ هونەرمەند و نووسەر و بەهرەمەندانی کورد ئەوە قەدەریان بێ؟ زەنگێکی دیکە بۆ مۆبایلەکەی کاك شاکر هاتەوە و دیار بوو داوای لێ دەکرا هەواڵ بۆ خانەوادەی خوالێخۆشبوو بنێرێ کە خەرجییەکانی ناشتن و پرسە و پێداویستیی تر دەکەوێتە ئەستۆی وەزارەتی ڕۆشنبیری، مەسەلە پەندەکەیە! بە خەمبارییەوە قسەمان لەمبارەوە دەکرد و دیسانەوە زەنگێکی تر بۆ مۆبایلەکەی کاك شاکر هاتەوە و داوای لێ کرا کە واز لە مەسرووفاتی پرسەکە بێنێ، چونکە ئەو مەسرووفاتە، خانم هێرۆ خان لە ئەستۆی دەگرێ.

ئیتر بەمجۆرە ببووە پێشبڕکێ لەسەر خەرجییەکانی ناشتن و پرسەی هونەرمەندێك کە بەدرێژایی ژیانی بەدەست نەبوونی و برسێتییەوە تلاوەتەوە. دەردە کورد جۆری یەکجار زۆرە بەڵام لە هەموویان کوشندەتر (زیندوو کوژی مردوو پەرستە)، پەندێکە قەت قیمەتی تەواو نابێ، چونکە بۆ کورد فیت هاتووە و پێ بە بەریەتی.

خەمی ژیان … عەبدولموتەڵیب عەبدوڵڵا

بەردەوام دەبم
دڵ بۆ سادەیی دەکەمەوە
تا دەستم شل دەبێ لە مردن رادەکەم
تا دەستم شل دەبێ لە خۆم دەبمەوە
نزيك لە سروشت
وەك با لە باوەشی دووری
دەچمەوە شار
بەردەوام دەبم
ناتوانم بەردەوام بم
نامبینی کە چۆن دەکەوم
نامبینی دەنگم نوزەی دڵ
ئەوە هیچ نییە
بەردەوام دەبم
گوێ لە دڵی مردووان دەگرم
ئەوەی گوێی بۆ دەگرم خۆم نیم
ئەوەی گوێی بۆ دەگرم کێ بێ
پەیوەندی بە دڵەوە هەیە
تا دەستم شل دەبێ
مردووە نەمرەکان دەدوێنم
باوەش بۆ خۆم دەکەمەوە
ئەوە هیچ نییە
لە شاردا هەم زیندووەکان و هەم مردووەکان
گاڵتە بە یەکتری دەکەن
وەك ململانێ لەسەر هێز
دادپەروەری
لە دوکانی نادادپەروەری دەفرۆشن
ئازادی لە ئازادی دەگرنەوە
ئەوە هیچ نییە
ناتوانم بەردەوام بم
دوور لەو کاتەی کە هێز دەبێتە گەمژەیی
لەو کاتەی کە مردووان دەبنە نەمر
کە دەنگم دڵ لە گوڵستان

باوەش بۆ خۆم دەکەمەوە
بەڵام نەمزانیوە مردووم.

25/11/2016

بەرەو باوان … سەردار جاف

میلی چرکەژمێرەکە
لە منداڵدانی ژنێکی نەزۆکدایە
هەنگاوەکان…..
خێرا بەرەو باشوور ملی رێگا دەنێ
مەشخەڵی ئاگردانی ئەم بێشەیە
پاسارییەکان ……
لە لیتاوی قوڕی شینا هەڵدەکێشرێن
کوکوختییەکان…..
سەما لە گۆرانی دوێنێ دادەبەستن
خەونی سەوز دەگێڕنەوە
گێلاسە بەرگرتووەکانی زەمەنێ
لە خەرەندی ئاوەزەوە هاوێر بوون و
شەمەندەفەری ڕێی تاسە
لە دامەنی لێرەواری سەختەنێکا دایاندەنێ
میلی چرکە ژمێرەکە
هەناسە سوار
بە هەورازە سەختەکەدا هەڵنازنێ
ئەوکی پڕ حەسرەتی پاسارییەکانە
بە کپی و شەرم و لەرزێك
لە جراخدانی موستیلەیەك دەسەکنێ
هێشتان کەس گوێیان بۆ رانادێرێ
ئەم ژوانی تەمەنەیش
لە دوا ساتی ماڵئاوابوونی خۆی دایە
پاسارییەکان ……
هێشتا لە سۆراغی پوشن
قەڵای سەخت دادەنێن و

شەڕ لە خۆ دوور دەخەنەوە
کە چرکە ژمێرەکە بەرەو فەنابوون ملی بان میلی گرتووە
باوان کوانوویەکی کوێرەوەبووی سەختە
لە دەنگی کوکوختییەوە
سیحر ئاوێزانی میلۆدی نوێ بووە
خەونی سەوز
لە جۆزەردانێکی زەردباوا
نغرۆی ریتمێکی نامۆیە
بۆ کەس لە گێلاسەکان دەپرسێتەوە
گەنیویان تێدا ئاڵاوە
هەنجیرەکان بار دەکرێنە شەمەندەفەر
قوتوبوندی هەڵچنراون
رۆح وا دەبێتە فریشتە و
بە سەر کەمەی ئاڵای زڵات دادەچەمێ
بۆ هەتایی
لە دەزرانی دەئاڵێنێ

Montabaur
5 / 2 / 2017

پارچەکانم کۆکەنەوە … ستار ئەحمەد

کاتێك بارزان
کێشی سووری
لەزامی چیا دەبەست و
گەرمیان رێرەوی مێشوولەی
هەڵد□ پاچی
خۆرئاوا خۆری
ل□ بەژنی سەحرا دەبەست
خۆرەەڵات دەبووە سایەی
مێرگەکان و

سەگی هۆڕی پێ دەناسین
شا بۆ قوربانی جەژنەکان
لەڕێی چاو□ش□کانی خواروو
بەقەد لقی دارخورماوە
هەڵی واسین
نازانم گەر بیرتان مابێت
سنوور تەلبەندی کەناری و
کۆتری خۆزگەی کوێستان بوو
نانی دەمی کۆرپەکانمان
گلێنەی برژاوی شێخ سەعیدو
جەرگی قازی قارەمان بوو
لەتەنها وەرزێکی سوورا
ئەوەبوو کۆرپەی مەهاباد
چاوی ئازادی هەڵهێنا
ئبتر کێچ کەوتە کەوڵی فارس و
دەرپێی کوناوی ئابڕوویان
لەپێی ئافرەتی عەرەب کرد
ویستیان کوڵوانەی گردەمەند
پڕ لەژاری ستەم بکەن
سەری لوتکەیان داپاچی
ئامێزی چیایان هەڵکۆڵی
هەڵەبجەیان
لەبۆنی سێوا غەرق کردو
باشوریان گواستەوە باکوور
گارەیان هێنا بۆ زۆنکاو
دوکان خوناوی دەنۆشی
سیروان بۆ قومێك با خنکا
سەربەستیان لەبار برد
بۆ جووت بوونێك
کەوتنە گیان یەك
هێندە مەراقی پەڕین بوون
ردێنی چقڵیان دەرهێنا
دوو وڵاتی چڵ برژاویان
خنکان لەنێو دەریای خوێنا
بەمەش پارچەیەك لەجەستەم
کونی تێکەوت
خاکم پڕبوو لەخوێن و نەوت